

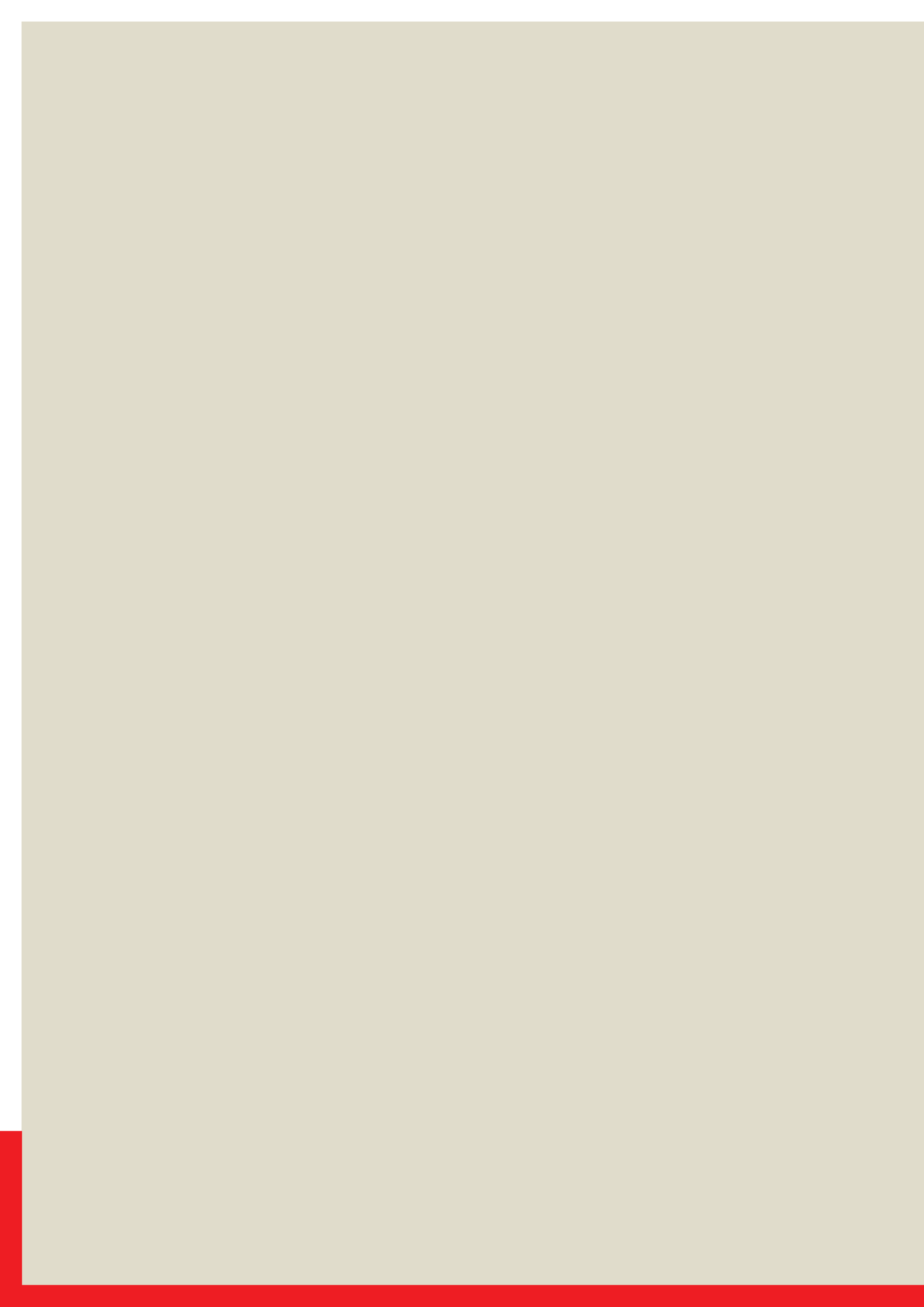
INDARKERI BIRALA

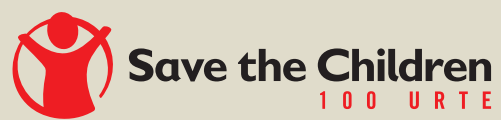

Save the Children
100 URTE

Ingurune digitalean hurrek eta nerabeek
sufritzen duten indarkeriaren azterketa

Txosten hau bi proiektutan oinarritu da. Lehenik, Bartzelonako Unibertsitateko Haurren eta Nerabeen Biktimizazioko Ikerketa Taldeak (GReVIA) egindako txostenean. Bestalde, Soluciones Netquest de Investigación, S.L.U. enpresak sareko inkesta bidez egindako azterketa kuantitatiboan.

Esker onez::

Modu batean zein bestean, txosten hau egiten lagundu duten pertsoneri. Haurtzarolari eta Sentiberatzeari buruzko Politiken taldea osatzen duen pertsona bakoitzari, eskainitako laguntzarengatik eta taldean jarri duzuen konfiantzagatik. Carmela del Morali bereziki, proiektu honetan modu bikainean eta pazientzia handiz gidatzeagatik; eta Gabriela Jorquerari, laginei, ordezkariari, haztapenei eta estatistikei buruzko ezagutzak partekatzeko erabateko prestasunagatik.

Zuzendaria:

Ana Sastre, Haurtzarolari eta Sentiberatzeari buruzko Politiken zuzendaria

Koordinatzailea:

**Carmela del Moral
Cristina Sanjuán**

Egilea:

Cristina Sanjuán

“Adingabeen biktimizazioa sare sozialen bitartez” aurretiazko ikerketaren egileak:

**Noemí Pereda (Dirección)
Marina Bartolomé
Irene Montiel
Ana M. Greco
Jaume Hombrado**

Argazkiak:

**Pablo Blázquez /Save the Children
Ferran Martí /Save the Children (p. 43, 50)**

Infografiak:

Germán Gullón (Valbhy Design)

Gráficos:

Pablo Cabrera

Maketazioa:

Óscar Naranjo

Edita:

**Save the Children Espainia
2019ko apirila**

Depósito legal:

M-22786-2019

EDUKIA

1. ZERGATIK IDATZI DUGU TXOSTEN HAU?	7
2. ZER DA ONLINE INDARKERIA?	9
3. ZER INDARKERIA MOTA DAUDE ONLINE?	11
4. NOLA ERLAZIONATZEN DIRA INDARKERIA MODUAK?	25
5. INDARKERIA MOTA GUZTIAK DELITU DIRA?	29
6. BADAGO BIKTIMEN ETA ERASOTZAILEEN PROFILIK?	33
7. ZER ONDORIO ETA ERAGIN DITU?	39
8. ZENBATERAINOKO LARRITASUNA DU ARAZO HONEK ESPAINIAN?	45
9. ZER NEURRI HARTU DIRA GURE HERRIALDEAN ONLINE INDARKERIAREN AURKA?	69
10. ZER IKASI DUGU?	71
11. ZER EGIN DEZAKEGU ORAIN?	73
a. Gomendio orokorrak	73
b. Haur eta nerabeentzako gomendioak	75
c. Familientzako gomendioak	76
d. Profesionalentzako gomendioak	78
e. Gizartearentzako gomendioak	82
Oharrak	84
Bibliografia	90

1. ZERGATIK IDATZI DUGU TXOSTEN HAU?

Gaur egun, ez dugu ulertzen mundua teknologiarik eta Internetik gabe.

Informazioaren eta Komunikazioaren Teknologia (aurrerantzean, IKTak) gure bizitzetako zati dira, eta, poliki-poliki, mundu fisikoa eta birtuala banatzen dituen lerroa desagertuz doa. Haurren kasuan, gero eta lehenago hasten dira erabiltzen, 7 urte ingururekin.¹

Helduok Internetera jotzen badugu etengabe, nola eskatuko diegu haurrei eta nerabeei gauza bera ez egiteko? Sarearekin hazten dira eta sarearekin ikasten dute; garatzeko eta sozializatzeko beste modu bat da. Teknologiek mundu fisikoan beti presente ez dauden aukerak eskaintzen dituzte, hala nola berehala erantzuteko aukera edo informazioa edo munduko beste edozein tokitara klik bakar batean sartzeko aukera.

IKTen onurak ugariak dira; hala ere, dituen arriskuez kontziente izan behar dugu, eta modu seguru eta arduratsuan erabili behar ditugu. **Internet erabiltzeko orduan arretaz jokatzeko erakutsiko dien hezkuntzaren bidez, egoera arriskutsuak saihestu ditzakegu**, egoera horiek hauteman egin ditzakegu, eta indarkeria ekar dezaketen egoeren aurrean joka dezakegu.

Adingabearen Babes Juridikoari buruzko Lege Organikoaren arabera, indarkeriaren definizioaren barnean sartzen da “teknologia berrien bidez eginkoa”. Hala, bada, entitate berezia duen indarkeria mota bat da, berez existitzen dena eta ez dagoena beste indarkerien mende gertatzeko.

Hala ere, indarkeria honek badu larritasun berezi bat; izan ere, askotan, **ez da mundu fisikoan gertatzen den indarkeriatik**

bereizten (*offline* indarkeria), eta hainbat indarkeria mota gerta daitezke aldi berean edo elkarren segidan, *online* nahiz *offline*.

Haurrak eta nerabeak indarkeria mota horien biktima ere izan daitezke, eta kopuru kezkagarrietara iristen ari da. Barne Ministerioaren azken datuen arabera –“Espainiako ziberkriminalitateari buruzko azterketa”–, **adingabeen kontrako delitu zibernetikoekin lotutako 2.286 salaketa aurkeztu ziren 2017an**. Haurrak eta nerabeak zaurgarriagoak dira, eta ez dituzte helduok ditugun mekanismoak indarkeriari aurre egiteko.

Haurrak ahaldundu behar ditugu, hezkuntza positiboa eta aurreiritzirik gabekoa eskainiz eta Internet nola erabili behar duten erakutsiz, askatasunez erabil dezaten.

Bestalde, indarkeria elektronikoa oso gutxi aztertu da Espainian, haurren kontrako indarkeriaren arloaren barnean. Hala ere, orain arteko ikerketak erabil ditzakegu gertaera horietara hurbiltzeko eta halakoak aztertzeko eta azaltzeko.

Txosten honetan, haurrek teknologia eta gailu elektronikoak erabiltzerakoan aurre egin beharko dieten sareko indarkeria motak landuko ditugu. Halaber, arazoari bere osotasunean helduko diogu, eta egon daitezkeen arrisku-faktoreak eta indarkeria hori jasatearen ondorioak aztertuko ditugu; azkenik, gazteei, familiei eta profesionaleri zuzendutako gomendioak egingo ditugu, haurren kontrako indarkeriaren aurkako borrokan guztiok bat egin dezagun.

Haur eta nerabeen galderei eta premiei erantzuten hasi behar dugu, mezezi duten babesa izan dezaten.

2. ZER DA ONLINE INDARKERIA?

Txosten honetan azaltzen dugun analisiak garapenaren biktimologia deritzona hartzen du erreferentziatzat². Ikuspegi horretatik, hurrek eta nerabeek haurtzaroan eta nerabezaroan jasan ditzaketen indarkeria motak aztertzen dira. Delitu izan daitezkeen indarkeriazko jokabideak nahiz delitu ez direnak hartzen ditu barnean.

Garapenaren biktimologiak, aiten, amen edo arduradunen aldetik gertatzen diren haurren tratu txarrak islatzeaz gain, beste indarkeria modu batzuk ere islatu nahi ditu: parekoen arteko indarkeria, indarkeria sexuala ukitze fisikoarekin edo gabe, biktimizazio elektronikoa, etab.

Hala, azterketa zatikatua eta independentea saihestuko dugu³; izan ere, aurrerago ikusiko dugunez, indarkeriazko egoerak aldi berean edo elkarren ondoan gerta daitezke, edo gainjarri ere egin daitezke⁴. **Edozein indarkeria mota jasaten duten haurrek eta nerabeek indarkeria mota bat baino gehiago pairatzen dute aldi berean edo bizitzan zehar.**

Indarkeria motak elkarri lotuta daudela onartzeak errealitatetik hurbilago dagoen ikuspegia eraikitzeko aukera emango digu, azterketa enpirikoek eskainitako ebidentzietan oinarrituta; azterketa enpiriko horiei indarkeria-sare (web of violence)⁵ deritze.

Indarkeriarako hurbilketa honek analisia hobetuko du, etorkizunean aurrea hartzeko eta esku hartzeko estrategiak diseinatu ahal izateko, bai eta ebaluaziorako eta jarraipenerako tresna osatuagoak eta eraginkorragoak prestatu ahal izateko ere.

Sareetako indarkeria IKTen eguneroko erabileraren testuinguruan definituko da; hala ere, ezin ditugu alde batera utzi mundu birtualaren barneko nahiz kanpoko aurretiazko, aldi bereko edo ondorengo biktimizazioak.

Save the Children erakundeko kideok agerian utzi nahi dugu online indarkeriaren errealitate konplexua, mundu fisikoko indarkeriatik ihes egiten ez duena edo harekin lotuta dagoena, eta ikusarazi nahi dugu sareko biktima diren haur zein gazteak saretik kanpoko biktima ere izan daitezkeela⁶, eta baita alderantziz ere.

3. ZER INDARKERIA MOTA DAUDE ONLINE?

Haurrek eta nerabeek eguneroko bizitzan Internet erabiltzean jasan ditzaketen eta haien garapenari gehien eragiten dieten indarkeria modu nagusiak identifikatu dugu.

Beste indarkeria modu batzuk existitzen diren arren, hala nola haurren aurkako sexu-abusuen irudiak ekoizteko edota hedatzeko delitua (haur-pornografia), edo adingabeen ustelkeriarekin lotutako beste batzuk, ez ditugu sakon aztertuko. Ez ditugu aztertuko ezta ere oso gai larriak, hala nola adingabeen trafikoa, sexu-esplotazioa, pedofilia- edo pederastia-sareak, etab.

Gai horiek guztiak oso garrantzitsuak diren arren, ez dagozkio txosten honen ikuspegiari. Berritoki ere, haurrek eta nerabeek haien harremanetarako Internet erabiltzean jasan dezaketen indarkerian jarri nahi dugu arreta.

Bestalde, biktimizazio guztiak garatzen diren testuingurua kontuan hartuta, bilakaera izan dezakete eta aldatu egin daitezke, IKTek

egiten duten bezalaxe. Beraz, beharbada etorkizunean “katalogo” hau eguneratu eta osatu egin beharko da.

Pornografia edo haurren kontrako sexu-abusuen irudiak

Save the Childrenen uste dugu “haur-pornografia” terminoa ez daterrela bat deskribatzen duen indarkeriarekin, eta irudietan edo bideoetan jasotako sexu-abusuak direla.

Pornografia pertsona helduen material sexuala da, hedatzeko eta kontsumitzeko grabatutakoa, bertan parte hartzen dutenen baimenarekin. Adingabeen kasuan, haurren sexu-abusua izango da beti, grabatuta egon ala ez. Hala ere, irakurketa errazteko, “haur-pornografia” gisa tipifikatutako delituari dagozkion adierazpena erabiliko dugu.

a. Baimendu gabeko sextinga

Martak 13 urte ditu, eta oso polita ikusten du bere burua gaur; horregatik, bere buruari argazki batzuk egitea erabaki du, azpiko arropekin jantzita eta amaren ispiluaren aurrean, sare sozialetan jarraitzen dituen influencer askok egiten dutenaren ildotik. Hainbat argazki egin ondoren, jabetu da ezin dituela Internetera igo, bere amak profila kontrolatzen diolako, eta, horregatik, ikaskide batzuei Whatsappez bidaltzea erabaki du. Ordu batzuen buruan, ikaskide baten aitak Martaren aitari deitu dio, eta alabak zer egin duen kontatu dio. Alaba kontrolatzeko esan dio, edo bestela polizia deituko diola, berriro material pornografikoa bidaltzen badio.⁷

Sexting terminoa sex (sexua) eta texting (mezu-bidalketa) hitzen kontrakzioa da, eta sexu-educia duten mezuen edo online materialen trukea izendatzeko erabiltzen da. Yvonne Roberts kazetariak erabili zuen ter-

mino hori lehen aldiz 2005. urtean, Sunday Telegraph egunkarian, pertsona helduen arteko desleialtasun-kasu batean pertsona horietako batek material sexuala bidali baitzuen amorantei.⁸

Honela definitzen da: “nerabeen arteko jokabideak edo ohiturak, adingabeak biluzik edo erdi biluzik agertzen diren edozein irudi digital sortzea eta, bai sakelako telefonoen bidez bai mezu elektronikoen bidez, beste adingabe batzuei igortzea edo Interneten hirugarrenen esku jartzea dutena helburu”⁹. Norberaren argazkiak izan daitezke, jarrera probokatzaileetan edo biluzik; edo sexu-harremanen uneko argazkiak edo bideoak izan daitezke, beste pertsona batzuei bidaltzen zaizkienak.

Nerabeek ohitura hori gehitu diote euren erlazionatzeko moduari, baina ez dira jabetzen **sextinga arrisku handiko jarrera dela. Zoritxarrez, mezua bidaltzen den unean bertan, bidaltzailearen kontrolpetik ihes egiten du.**

Eduki hori beste pertsona batzuekin partekatu edo hedatu daiteke, egileak jakin gabe. **Baimenik gabeko sextinga indarkeria modu bat da, biktimak ez baitu eduki hori hedatzeko baimenik ematen.** Horrela, beste indarkeria modu batzuk eragiten ditu, ziberjazarpena edo haur-pornografiaren hedapena, adibidez, eta azken hori adingabeen kontrako *online* abusuak egiten dituzten pertsonen esku dagoen sare batean parteka daiteke.

Azken aldian, bada baimenik gabeko *sexting* gisa kalifika daitekeen beste fenomeno bat, “mendekuzko pornografia”¹⁰ deritzona: irudi intimoak hedatzen dira, bikotekide ohiarenak normalean, hura kaltetzeko eta publikoki umiliatzeko. Indarkeria moduak aldi berean gertatzen direla adierazten duen adibide argia da: indarkeria bikotekidearekin edo bikotekide ohiarekin, baimenik gabeko *sextinga* (sexu-elementuak baldin baditu) eta ziberjazarpena.

Adi! Sextinga ez da indarkeria modu bat berez, baina arrisku handia dakar berarekin. Nerabeen artean hedatu den ohitura berri bat da, bereziki bikotekideen artekoa; sexu-harremanak izateko modu bat, non bi aldeek sexu-edukia duten irudiak edo mezuak trukatzeko onartzen duten. Espainian, 18 urtetik 20 urtera arteko pertsonen % 20k parte hartu du inoiz sextingean, eta, besteak beste, 15 eta 16 urteren artean egiten dute lehen aldiz.¹¹

Sexu-onespena

Sexu-onespena Espainian 16 urtean zehaztuta dago (Kode Penalaren 183. art.), eta, beraz, adin horretatik beherako pertsona batekin izandako sexu-harreman oro haurren kontrako sexu-abusutzat hartuko da. 16 urtetik 18 urtera bitarteko etapen, “onespen akastuna” egiaztatu beharko litzateke, hau da, biktimak onespena eman arren, hori ez da baliozkoa izango engainua, manipulazioa eta antzekoak gertatzen badira. Gauza bera gerta daiteke *online grooming* kasuetan ere.

Adingabeen artean, Kode Penalaren 183. artikularen arabera, ez da delitirik izango 16 urtetik beherako adingabeak harremanak libreki onartu baditu, eta beste pertsonaren adina eta garapena edo heldutasuna antzekoak badira.

b. Sextortsioa

Pablok 13 urte ditu, eta Internet erabiltzen du bere interes berberak dituen jendea ezagutzeko. Egun batean, gogokoen duen bideo-jokoaren foro batean, bere adina duela esaten duen neska bat ezagutu du, eta telefono-zenbakia trukatzeari proposatu dio hark. Pablo eta neska mezuak trukatzeko hasiko dira, eta gero eta gehiago gustatuko zaio. Egun batean, neskek biluzik agertzen den argazki bat bidaltzeko eskatuko dio, eta Pablok bidali egingo dio, gustura sentitu delako. Aurrerago, bideo bat bidaltzeko eskatuko dio neskek, masturbatzen, eta bidali egingo dio. Hurrengo batean, dirua uzteko eskatuko dio neskek. Pablok ez du aurrezirik, eta ezin diola dirurik utzi esango dio; orduan, neskek mehatxu egingo dio, eta, dirua eman ezean, argazkia eta bideoa lagunen eta senideen artean zabalduko dituela esango dio.

Sextortsio terminoa **sexu eta estortsio** hitzen kontrakzioa da. Izenak adierazten duenez, sexu-edukiak dituzten ikus-entzuzkoak edo informazio sexuala argitaratzeko xantaia edo mehatxua da; kasu honetan, haur edo nerabe batenak. Beraz, **xantaiaren sareko dimentsioan sartzen da, eta orduak, hilabeteak edo urteak iraun ditzake**; biktimak ezagutzen duen pertsona batek edo ezezagun batek egin diezaioket xantaia.

Gainera, xantaia pairatzen duen pertsonak gehienetan ez du laguntza eskatuko, lotsatuta edo errudun sentitzen delako, edo material intimo hori zabaltzeko beldur delako. Kasu gehienetan, haurra beldur da, bere senitartekoen eta adiskideen inguruak material sexuala partekatu duela jakingo duelako.¹²

Ezaugarriei dagokienez, funtsezko lau elementu daude sextortsioan, definizio oso bat zehazten laguntzen dutenak:¹³

1. Materiala:

Xantaiaren helburua eduki intimoa da, eta esplizitua edo deserosoa izaten da, eduki sexuala izan ohi du, eta biktimak ezkutuan gorde nahi izaten du.

Biktimak berak bere borondatez partekatutako edukia izan daiteke, edo *sextingaren* bidez edo engainu bidez partekatua izan daiteke.¹⁴

2. Mehatxua:

Elementu hau erabakigarria da *sextortsiorako*. Biktimak saihestu nahi duen agertokia da (materiala zabaltzea, normalean), eta bere helburua lortzeko xantaia egiten duenak erabiltzen du.

3. Balioa:

Haur edo nerabearengandik lortu nahi dena da. Dirua lortzea, material gehiago eskuratzeko edo biktimak zerbait egitea izan daitezke helburuak. Baimenik gabeko *sextingarekin* alderatuta, *sextortsioaren* barnean elementu hau sartzen da nahitaez. .

4. Internet:

Internet izango da estortsioa gauzatzeko bidea, eta sare sozialen bidez, webguneen bidez, txaten bidez, berehalako mezularitza-zerbitzuen bidez edo antzekoen bidez gertatuko da.

Indarkeria elektronikoa egiteko modu desberdinen arteko erlazioa erakusten du sektorsioak. Biktimak eduki hori bikotekideari edo bikotekide ohiari bere borondatez bidali bazion ere, bikotekide horrek xantaia egin

diezaioke material horrekin;^{15 16} edo biktimaren irudi pertsonalak dituen ikastetxeko kide batek erabil ditzake irudi horiek;¹⁷ edo Internet bidez ezagutu duen eta etengabeko komunikazioa duen pertsona heldu batek.¹⁸

c. *Online* indarkeria bikotearen barnean edo bikotekide ohiarekin

Anak eta Xabierrek 16 urte dituzte, eta elkarrekin ibili dira sei hilabetez. Duela gutxi, Anak harreman hori apurtzea erabaki du. Xabierrek Anak berarekin jarraitzea nahi du, eta bere buruaz beste egitearekin mehatxatzen du. Mezuak igortzen dizkio sakelakoaren bidez, honelakoak esanez: “min eman dionez, berak ere min emango dio”. Gainera, elkarrekin zeudenean Anak eman zizkion pasahitzak erabiltzen hasi da, haren elkarrizketa pribatuak espialtzeko sare sozialetan, eta askotan iraintzen du telefono-txat batean.

IKTak adingabeen arteko maitasun-harremanetan erlazionatzeko eta komunikatzeko baliabide gisa erabiltzen dira baita ere, eta, beraz, bikote-harremanetako indarkeria transmititzeko kanal gisa (edo harreman hori amaitu ondoren). Arlo horrek gero eta garrantzi handiagoa du maila sozialean, politikoan eta akademikoan, eta gero eta ikerketa gehiago egiten ari dira arrazoiak, dimentsioa eta ondorioak aztertzeko, bai eta sentiberatzeko eta aurrea hartzeko gero eta kanpaina gehiago ere.¹⁹

Indarkeria hori **bikotekidea edo bikotekide ohi kontrolatzeko edo hari kalte egiteko jokabide errepikakorren** multzo gisa definitzen da,²⁰ peta, ziurrenik, mundu fisikoan indarkeria jasaten edo eragiten duen mundu birtualean ere jasango edo eragingo du.^{21 22 23 24} IKTak indarkeria hori gertatzeko bidea izango dira (bideratzaileak), edo “eragileak” izango dira. Horren adibide argi bat Interneten bere bikotekidearen argazki bat edo iruzkin bat ikustean jelskor

jartzen den eta horren ondorioz eraso fisiko bat edo ahozko eraso bat egiten duen pertsonarena litzateke.²⁵

Honela gauzatzen da: mezuak trukatu, **sare sozialak edo webguneak kontrolatu, pasahitzak eskuratu, sekretuak edo informazio pertsonala zabalduz**, edo mehatxuen eta irainen bidez.²⁶ Bikotekidea kontrolatzeko, **haren kokapena kontrola daiteke, bai eta elkarrizketak eta sareko iruzkinak ere, mezu edo iruzkin iraingarriak, zakarrak eta apalgarriak bidal daitezke**, edo asmo bereko argazkiak argitara daitezke.²⁷

Kasu honetan, indarkeriaren beste modu batzuk ere gurutzatzen dira, hala nola *sektorsioa*, ziberjazarpena edo baimenik gabeko *sextinga*.

Nerabeen arteko indarkeria mota honen **arrisku erantsia** jokabide horiek justifikatzen direnean, ondorioei garrantzia kentzen zaienean edo gutxietsi egiten direnean gertatzen da;²⁸ zenbaitetan, **maitasun-adiera-**

zpenekin nahasten dira. Esate baterako, jeloskortasuna maitasun-adierazpena dela pentsatu ohi da, edo pertsona batekin ego-teak pertsona hori kontrolatzeko eskubidea ematen duela.²⁹

Hala, bada, **indarkeria hori oso garrantzitsua da bizitzako etapa honetan,** lehenengo maitasun- eta sexu-harremanak gertatzen baitira garai horretan, eta heldua-roko harremanen oinarriak ezartzen baitira. Horregatik, **haur eta nerabeek jokabide osasuntsuak ikasi behar dituzte, desorekarik eta genero-roliek gabeak,** eta indarkeriazko jokabideak identifikatu behar dituzte, horiek normalizatu gabe.

Gaztetatik harreman-eredu osasuntsuak eta elkarrenganako errespetuan oinarritutakoak ikastea bikotean indarkeriari aurrea hartzeko modu bat da, bereziki genero-indarkeriari aurrea hartzeko modu bat.

Genero-indarkeria Interneten

*Bikotearen barneko indarkeria genero-indarkerian oinarritzen da, eta, beraz, bikotearen barneko indarkeria edo bikotekide ohiaren aurkako indarkeria aztertzen dugunean, indarkeria mota horretaz hitz egin behar dugu, bai helduen artean, bai adingabeen artean. Indarkeria hori ukatzen, normalizatzen edo justifikatzen badugu, ez da desgertuko, areagotu baizik. Gure gizartean gertatzen da, bai eta Interneten ere: **bikotearen barneko indarkeria genero-indarkeriaren adierazpen birtuala da, ez da mundu fisikora mugatzen.***

Zoritxarrez, ez dira nahikoa datu jaso online indarkeria mota hori zorrotasunez aztertzeko. Horregatik, arlo horretan ikerlanak eta datu-azterketa egiteko beharra dagoela adierazi nahi dugu. Badirudi logikoa dela pentsatzea, garapenaren biktimologiaren marko teorikoari jarraiki, sareko eta saretik kanpoko genero-indarkeria lotuta daudela.

Haur eta nerabeei lagundu nahi badiegu, teknologiak maitasun-harremanetan eta genero-desorekan jokatzen duen zeregin garrantzitsua aztertu behar dugu.

d. Ziberjazarpena edo *cyberbullyinga*

Markosek 13 urte ditu, gehiegizko pisua du, eta Bigarren Hezkuntza hasi berri du ikastetxe berri batean. Egun batean, Gorputz Hezkuntzako eskolan, bere taldeko neska batek lurrera erortzeko unean grabatu dio, eta burla egin dio. Hurrengo egunean, ikaskide guztiek bideo hori beren sakelako telefonoetan dute, eta gauzak esaten dizkiote korridorean. Etxera iritsitakoan, bideoa sare sozial batera igo dutela ikusi du, eta ezezagunen mezu apalgarri eta iraingarriak jasotzen hasten da. Egun horretatik aurrera, Markosek testu-mezu umiliagarriak jasotzen ditu etengabe. Bideoa birala egin da ikastetxeko ikasleen artean, baina beste ikastetxe batzuetako gazteak ere hasi dira bideoan iruzkinak egiten eta Markosi barre egiten.

Ziberjazarpena definitzeko, jazarpen “tradizionalaren” kontzeptuarekin lotu behar dugu, fenomeno beraren hedapena baita.³⁰ Ni horretara ez naiz jolasten,³¹ txostenean azaldu genuenaren ildo beretik, *cyberbullyinga* jazarpen mota bat da, bereziki larria, dituen ezaugarriak kontuan hartuta.

Parekoen arteko indarkeria da, eta **biktima bat zirikatzean datza**, mezuen, irudien, bideoen edo iruzkinen bidez, hura kaltetzeko, iraintzeko, umiliatzeko edo difamatzeko asmoz. Jazarpenean ez bezala, ez dago aurrez aurreko harremanik, eta **gehiago irauten du, edukiaren hedapenaren eta biralizazioaren ondorioz**³² eduki horren gaineko kontrola galtzen baita.

Jazarpenaren eta ziberjazarpenaren arteko lotura zuzena da. Ziberjazarpena jasatea edo egitea jazarpen tradizionalako inplikazioarekin lotuta dago,³³ eta jazarpena jasaten edo egiten duenak probabilitate handia du mundu birtualean hori errepikatzeke.³⁴

Bullyinga ikastetxeetan gertatzen da nagusiki,³⁵ eeta *cyberbullyinga*, berriz, eremu horretatik harago gertatzen da, eta **eskola desberdinetako adingabeen artean edo eskola-orduetatik kanpo gerta daiteke**, eta denboran mugarik gabe luza

daiteke. Edukia digitalki argitaratu ondoren, mugarik gabe ikus eta birbidal daiteke. Hala, edukien biralizazioaren ondorioz, jazarpena elkar ezagutzen ez duten haurren artean gerta daiteke, sareko iruzkinen eta irainen bidez.^{36 37 38 39}

Teknologiak kanal gisa edukita, jazarpena egiten duenak hainbat aukera ditu eskura kaltea eragiteko. Eskuragarri dauden sare sozial guztiak, berehalako mezularitzako aplikazioak (bigarren pertsonen edukiak parteka ditzakete), sareko txatak, mezu elektronikoak, etab. erabil ditzake.^{40 41 42}

Beste indarkeria mota batzuekiko harremanari dagokionez, *cyberbullyingaren* kasuan, edukia argitaratu aurretik biktimari xantaia egin dakioke: biktimak xantaiaren aurrean amore ematen ez badu eta materiala argitaratzen bada, *cyberbullyinga* aurretiazko indarkeria baten ondorioa litzateke.⁴³

Cyberbullyinga egiteko orduan biktimaren sexu-izaerako materiala erabiltzen bada, haur-pornografiaren hedapenera eraman gaitzakeen kasu baten aurrean egongo ginateke.⁴⁴

e. Happy slappinga

Ainak 15 urte ditu, eta ez ditu lagun asko egin ikastetxean. Bere gelako neska bat, Paula, irainka ari zaio beti, eta ez dio bakean uzten. Egun batean, Ainak aurre egin zion, eta Paula ostikoka hasi zitzaion, Aina lurrera bota arte. Une horretan, beste neska bat ere joka hasi zitzaion, eta inguratu egin zuten guztien artean. Eraso ikusten ari zen pertsona batek eraso grabatu egin zuen, eta oso ezaguna den sare sozial batera igo zuen. Handik bi egunetara, bideoak 2.000 bisita izan zituen.

*Happy slappinga (belarrondoko zoriontsua, euskaraz) Erresuma Batuan sortutako terminoa da, eta mundu osora zabaldu da azken urteetan. **Pertsona baten aurkako eraso fisiko bat, ahozko eraso bat edo eraso sexual bat grabatzean datzan indarkeria da, eta bideo hori komunikazioaren teknologien bitartez hedatzen da gero. Webgune batean, sare sozial batean, sakelako telefonoaren bidezko elkarrizketa batean edo antzeko baliabide batean argitara daiteke eraso.***⁴⁵

Normalmente esta forma de violencia se relaciona con el *cyberbullying*. Sin embargo, en el *happy slapping* normalmente hay la intención previa de difundir el contenido, es decir, una **grabación premeditada**.

Bestalde, irudiak erregistratzen dituen pertsonak ez du erasoan zuzenean parte hartu behar nahitaez, baina erasoaren arduraduna izango da hala ere, ez baitu galarazten hori gertatzea eta, gainera, grabatu eta partekatu egiten baitu.

Hala, bada, hainbat pertsonak eragingo dute kaltea. **Happy slappinga gertatzen denean, hainbat pertsonak hartzen dute parte biktimizazioan**, bideoa kontaktuen artean zabaltzean edo partekatzean.

Happy slappingean, **eraso fisikoa, ahozkoa edo sexuala lehenengo fasea baino ez da**. Eraso nagusia amaitutakoan, **Internet bidez hedatzen da**, eta kalteak denboran irauten du; hala, eraso jasan duen pertsonak ezin dio etengabeko biktimizazioari ihes egin, eta hamarnaka, ehunka edo milaka pertsonak ikus dezakete bideoa sarean.⁴⁶

Gainera, kalteaz gain, beste indarkeria mota batzuk ere gerta daitezke, hala nola cyberbullyinga, iruzkin iraingarrien bidez, edo saretik kanpoko indarkeria gerta daiteke, irudietan biktima ezagutzen bada.⁴⁷

Azkenik, happy slappingaren helburua ez da beti izaten biktima kaltetzea edo apaltzea. Zenbait pertsonaren helburua **eduki “barregarria” edo “entretengarria” sortzea izaten da, Interneten ospea irabazteko**. Jokabide horrek sarea modu arduragabeen erabiltzea dakar, erasotzailerak ez dira inolako kalteren arduradun sentitzen, eta konplize edo lekuko izatearen arteko anbiguotasunean aritzen dira.⁴⁸

f. *Online groominga edo ziberengainua*

Luziak 11 urte ditu, eta oso gustuko du Interneten txateatzea. Txatei esker adiskide asko ditu sarean, eta bere bizitzaren zati bat partekatzen du haiekin. Egun batean, bere adina duela esaten dion heldu bat ezagutuko du sarean, eta adiskide egingo dira. Oso atsegina da berarekin, eta ezin hobe ulertzen duela sentitzen du Luziak. Egun batean, ea masturbatzen den galdetuko dio gizonak, eta, hori zer den oso ondo ez dakien arren, baietz erantzuten dio. Handik aurrera, gizonak gero eta argiago hitz egingo dio sexuaz, eta elkarrekin izan ditzaketan sexu-harremanez. Elkarrizketek aurrera jarraituko dute, eta sexu-edukia duen materiala bidaltzen hasiko zaio gizona. Ondoren, biluzik ageri den argazki bat bidaltzeko eskatuko dio Luziari, eta hark ezetz esaten dionean, adiskide izateari utziko diotela eta Luziak kontatu dizkion sekretuak denei esango dizkiela esango dio. Luziak amore emango du, eta biluzik ageri den argazki bat bidaliko dio.

Online groominga (sareko sexu-jazarpena eta sexu-abusua) delitua da, eta honela gertatzen da: **pertsona heldu bat harremanetan jartzen da sarean haur edo nerabe batekin**, eta haren konfiantza bereganatzen du, **sexu-jarduera batera eramateko helburuarekin**. Sexuaz hitz egitea eta sexu-edukia duen materiala lortzea nahiz sexu-harremanak izatea gerta daitezke.⁴⁹ Helburu hori lortzen ez bada ere, online grooming gisa hartzen dira baita ere xede hori lortzeko egiten diren egintza material guztiak.

Argi izan behar dugu konfiantzazko harremana ezartzen den prozesua **haurren aurkako sexu-abusu fisikoaren oso antzekoa dela**. Engainua hasierako fasea da, biktima poliki-poliki bakartzea lortzeko asmoz, laguntza eskain diezaiokeen saretik urrunduz eta ezkutukerian eta intimitatean oinarritutako giroa sortuz. Kasu honetan, baliabide teknologiko bat erabili denez jokatzeko, abusua egiten duenak sexu-edukia duen materiala igorri ohi dio haurrari lehendabizi (elkarrizketetan sexuaren gaia txertatzen joaten da apurka-apurka), identitate faltsua

erabiltzen du (adingabea dela esaten du), bai eta biktimaren adinaren arabera egokitu-tako hizkuntza ere.

Ziberengainua egiteko hainbat modu dauden arren, eta kasu bakoitza desberdina den arren, *online groominga* hautemateko eta horri aurrea hartzen laguntzeko jokabide-erduak identifikatu ahal izan ditugu. **Jokabide horiek ez dute zertan denbora-lerro jakin bat jarraitu**, eta gainjar daitezke.⁵⁰

Hauek dira online groomingaren edo ziberengainuaren faseak:^{51 52}

1. Konfiantzazko lotura.

Erasotzailea haurrarekin harremanetan jartzen da, eta konfiantzazko lotura ezartzen du, eroskeriaren edo engainuen bitartez askotan. Lotura oso estua izan daiteke, eta biktimari ezinezkoa gerta dakioke lotura hori apurtzea, oso garrantzitsua iruditzen zaiolako. Horretarako, abusu-egileak honako hauek egin ditzake:

- Beste pertsona baten itxurak egin, biktimaren antzeko adina duen pertsonarena, adibidez.

- Opariak egin, edo haurra bidaia batera eraman.
- Adiskide izateko aukera eman, biktimaren arazoak hobeto ulertzeko eta enpatia handia adierazteko. Zenbaitetan, haurrak *offline* inguruan duen maitasun-premiaz balia daiteke.
- Biktimaren informazio pertsonala jaso dezake, harekin harremanetan jartzeko, engainatu egin dezake eta gero xantaia egin diezaioke.

2. Biktima bakartzea.

Biktima bakartuz, hura babes-sare naturaletik (senideak, adiskideak, irakasleak, etab.) ateratzea lortu nahi izaten du erasotzaileak, eta babesik gabe gelditzen da. Horrela:

- Beraien arteko harremana sekretua, pribatua eta konfidentziala izan dadin lortzen ahalegin daiteke.
- Haurra konbentzitzen du, elkarren artean partekatzen dutena beste inorekin parteka ez dezan.

3. Arriskuaren balioespena.

Erasoaren egileak pribatutasuna bermatu nahi du. Funtsezkoa da biktimak harremana sekretupean gordetzea, eta honako hauek egin ahal izango ditu:

- Egoera horren berri beste norbaitek duen galdetu.
- Elkar komunikatzeko erabiltzen duen ordenagailua edo bestelako gailua nork erabil dezakeen ikertu.

- Internet, sareak eta txatak norbaitek kontrolatzen edo zaintzen dituen galdetu.
- Bere hizkuntza eta jokabidea biktimaren ezaugarrien arabera egokitu:⁵⁴
 - Generoa kontuan hartuta: mutilak baldin badira, hizkuntza zuzenagoa izan daiteke; aldiz, biktima neska baldin bada, haren lagunen edo biktimaren beraren sexu-esperientziei buruz iker dezake.
 - Adina kontuan hartuta: Haurraren garapen-etapari dagokion jakin-min sexualaz baliatzen da.

4. Sexu-ukigabetasuna haustea (desentsibilizazioa).

Konfiantza hartzen duenean, sexuari buruz hitz egiten hasiko zaio, poliki-poliki. Biktima gai eta hiztegi sexuarekin txertatzen joatea bilatzen du. Xede horrekin:

- Mugak behartzen ditu (indarkeriarik gabe, modu sotilean), honelako galderak eginez: “musu eman dizute inoiz?”⁵⁵
- Sentiberatasuna eta inhibizioak murrizten ditu, sexualki esplizitua den materiala erabiliz, esate baterako, sexu-educia duten irudiak.
- Fantasiak sortzen ditu, adibidez, sexu-harremanak dituzten fikziozko eszenak proposatuz.

5. Sexu-eskaera.⁵⁶

Online groomingaren helburu nagusia da. Sexu-edukia duen materiala igor diezaion proposatzen dio biktimari, edo sexu-fantasietan parte har dezan edo konta diezazkion; harremanak zuzenean izatea ere proposa diezaioke. Fase honetan, teknika hauek erabiltzen dira: manipulazioa, mehatxuak, behartzea edo xantaia. Horrela, honako hauek egin ditzake:

- Haurrari argazkiak bidaltzeko eska diezaioke, honelako iradokizunak erabiliz: “Agian zure buruari argazki bat atera diezaiokezu zure burua ukitzen duzunean”.
- Elkarrizketetan sexu-fantasiak erabil ditzake, eta zer nahi duen esateko eska diezaioke biktimari.
- Aurrez aurre ikusteko konbentzitu dezake biktima: “Agian egunen batean elkartu gaitezke, eta zenbat maite zaitudan erakutsiko nizuke”.
- Honelako esaldiekin manipulatu: “Egin ezazu, erakutsi maite nauzula, ez hutsik egin”.

- Partekatu duten informazioa edo materiala hedatzearekin mehatxatu dezake, edo xantaia egin diezaioke

Ziberjazarpen sexuala adingabeen artean

Sexu-jazarpena Interneten adingabeek egin dezakete baita ere. Beharbada, ez ditu online groomingaren jarraibide edo estrategia berberak erabiliko (adibidez, hizkuntza egokitu), baina haurrei eta nerabeei eragiten dien indarkeria mota bat da. 2017an, 772 atxiloketa eta ikerketa egin ziren IKTen bidezko sexu-delituen ondorioz, eta 75 kasu adingabeei zegozkien (% 9,71).⁵⁷

Ziberjazarpen sexuala elkar ezagutzen duten adingabeen artean gertatu ohi da (bikotekidea edo bikotekide ohia, eskolako ikaskideak), baina sarearen bidez kontaktatzen duen pertsona ezezagun batek ere egin dezake.

g. Sexu-izaerako edo indarkeriazko materialarekiko esposizioa, nahi gabe

Lusek 9 urte ditu. Bere logelan dago, eskolako lan baterako basoko animaliei buruzko informazioa bilatzen, baina hurrengo hilabeteetan ikusi ahal izango diren filmak iragartzen dituen haurrentzako orrialde batean sartu da. Sartu denean, askotariko sexu-irudiak agertu zaizkio, eta ez daki nola irten hortik. Oso harrিতa dago, eta irudi asko ez ditu ulertu ere egiten. Orrialdea ixteko dagoenean, ama sartu da logelan, eta zertan ari den galdetu dio, iskanbila handia sortuz. Lusek ez daki zer esan, eta isilik gelditu da.

Gaur egun, haur eta nerabeek mugarik gabe erabil dezakete Internet, **eta, hala, sexu-izaerako eta indarkeriazko materiala sarean dabilen edonoren eskura dago**. Nahi gabe, beren adinerako egokia ez den edukia ikus dezakete, eta horrek beren

garapenari eta harreman pertsonalak ulertzeko moduari eragin diezaieke. Horixe da sexu-izaerako edo indarkeriazko materialarekiko nahi gabeko esposizioa.

Internet erabiltzerakoan, **bilaketak egiterakoan edo printzipioz inolako arazorik sortu beharko ez luketen artxiboak jaisterakoan**, sexu-eszenak edo indarkeriazkoak agertzen zaizkie. Gerta daiteke **eduki hori ezezagun batek bidaltzea** hurrari, edo senide edo adiskide batek, bai elkarrizketa-txat baten bitartez bai beste edozein gailuren bitartez (ordenagailua, mugikorra, tableta, etab.), begiratzera behartzeko.⁵⁸ Kasu honetan, exhibizionismo deritzon esposizio modu baten aurrean egongo ginateke, hurrari material hori erakusten dion arduradun bat dagoelako.

Aukera horien guztien barnean, **beste bilaketaren bat egiten ari garen bitartean eduki horretan sartzea izan ohi da ohikoena**. Zenbaitetan, erasotzaileek

webguneen edukiak *hackeatu* ditzakete, adingabeei zuzendutako material desagokia txertatzeko, haien tolesgabetasuna edo sexu-ukigabetasuna hausteko xedez.

Indarkeriazko edukiari dagokionez, zenbait ikerketak telebistako programa edo bideo-jokoren aurreko esposizioa erasokortasunaren, jokabide antisozialen eta etsaikeriazko pentsamenduen handitzearekin erlazionatu dute.⁵⁹ Hala, kasu horretan haurra kaltetu edo eraso nahi duen pertsonarik ez dagoen arren, **garrantzitsua da esposizio mota horrek haurren garapenean izan ditzakeen inplikazioak ezagutzea**, desagokia izan baitaiteke, haurraren adina edo heldutasun-etapa kontuan hartuta

h. Jokabide kaltegarriak bultzatzea

Interneteko zenbait edukik eragin handia izan dezakete haur eta nerabeengan. Aurreko atalean deskribatutako indarkeriaz gain, esposizio horrek **haien osasunari eta osotasun fisikoari eragin diezaieke. Norberaren burua lesionatzeko azalpenak ematen dituzten edo horretara bultzatzen duten** plataformak, edo **elika-dura-nahasmenduak** (anorexia, bulimia, etab.) bultzatzen dituzten webguneak,⁶⁰ etc.

Orrialde horietan ebakiak nola egin, beren buruaz beste nola egin, jateko gogoari aurre nola egin, jokabide horiek guztiak sekretupean nola izan, etab. azaltzen dituzte.

Gai horiei buruzko webguneetan aurki ditzakegu horrelakoak (adibidez, anorexia eta bulimia bultzatzen dituzten blogak), edo **bideoak edo aholkuak aurki ditzakegu sare sozialetan**, bai eta **mezularitza-tal-**

de diskretuagoak ere. Horietan, pertsonaren esku informazioa jartzeaz gain, kasu batzuetan esperientziak edo aholkuak partekatzen dituzte: gurasoei nola ezkutatu ez dutela jaten, edo non egin zehazki ebaki horiek.

Gainerako indarkeria motekin gertatzen den bezala, sarean, **bitartekoak ondorioak areagotzen ditu**. Edukien hedapen eta biralizazio azkarrak, ohitura arriskutsu horiek egiteko **“dei-efektua”** eragin dezake, ANAR⁶¹ Fundazioak azaltzen duenaren ildotik.

Horregatik, garrantzitsua da haur eta nerabeen ondoan egotea eta aholkuak ematea, **jarrera kritikoaren bidez eduki horiek bazter** ditzaten ahaldunduz

Sharenting

Adingabeen gehiegizko esposizioa Interneten

Sharenting hitza ingelesezko bi hitz hauetatik dator: *share* (partekatu) eta *parenting* (hazkuntza). Gurasoek gero eta ohitura handiagoa dute beren seme-alaben bizitza publikoki sarean partekatzeko (urtebetetzeak, jarduerak, aisialdi-uneak, etab.). Hasiera batean, ez dirudi ohitura kaltegarria denik, baina jabetu behar dugu esposizio horrek haurren bizitzetan zer ondorio izan ditzakeen.

Aztarna digitala Internet erabiltzen dugunean uzten dugun arrastoa da, eta ezin dugu ezabatu. Haurren kasuan, aztarna hori gero eta lehenago sortzen da, aitek eta amek informazio pertsonala argitaratzearen ondorioz (argazkiak, bideoak, etab.). Zibersegurtasunari buruzko AVG⁶² enpresak 2013an hainbat herrialdetako 6.017 gurasori egindako inkesta baten arabera, inkestari erantzun zioten amen % 81ek onartu egin zuen beren haurtxoen argazkiak igotzen zituztela Internetera, gehienek haurrak urtebete egin baino lehen (% 62). % 80k lagunek eta senideek ikusteko partekatzen zuten materiala, eta % 20k beren seme-alabenganako harrotasuna adierazteko.

Ohitura horren aurreko kezkak hiru adar ditu. Lehenik, haurren eta nerabeen eskubiak. Zenbateraino baimen dezakete gurasoek beren seme-alaben arlo hori? Zer pentsatuko dute haurrek beren “bizitza digitalaz” jabetzen direnean, eta bizitza hori haiek jaiotzen aurretik ere hasi dela ikustean? Ohitura hori nahiko berria dela kontuan hartuta, beharrezkoa izango da urte batzuk itxarotea haur eta nerabeengan izan dituen benetako inplikazioak ikusteko.

Espainiako legedia,⁶³ aintzat hartzen badugu, gurasoek eman behar dute 14 urtetik beherrako adingabeen informazio pertsonala partekatzeko baimena, baina horrek ere bere mugak ditu. Haurrek ohorerako, intimitate pertsonal eta familiarerako eta beren irudiarekin lotutako eskubidea dute, eta gurasoek, legezko tutoreek eta abarrek egindako ekintzek eskubide horiek urratzen dituztela uler daiteke.

Bestalde, haurrak arriskuan jar ditzakegu nahi gabe, ziberdelinkuenteek sare sozialetan zintzilikatutako material hori har dezaketelako. Babesari dagokionez, askotan ezin dugu kontrolatu nor ikusten dituen argitaratzen diren eduki horiek, eta, beraz, helduok hurrei zuzenean eragiten dien jokabide arriskutsua onartzen ari gara, eta zenbait indarkeria motaren aurrean jar ditzakegu, hala nola ziberjazarpenaren edo *online groomingaren* aurrean.

Azkenik, haurren gehiegizko esposizio horrek haien nortasunean eragin dezake zuzenean, haurrek ezaguera izan aurretik ere hasitako ibilbide digitalak zehaztu baitu.

Bestalde, genero-rolen esposizioan ere arreta berezia jarri behar dugu, gizonen eta emakumeen arteko desoreka betikotu besterik ez baitute egiten, eta, haurren kasuan, oso goiz gertatzen denez, haien nortasunean, gizarte-harremanetan eta bizi-espektatibetan eragina izan dezake.

Zenbaitetan, haurren hipersexualizazioa gertatzen da (nesken kasuan, bereziki), eta horrek ere zenbait indarkeria motaren aurrean jar ditzake. Bereziki, arriskutsua da irudi horiek sareko bideoen plataformetan zintzilikatzea,⁶⁴ edozein pertsonak eskura baititzake, baita sarean abusatzen duten

pertsonak ere. Hipersexualizazio horrek eragina izan dezake baita ere haurren garapen pertsonalean eta beren buruaren pertzepzioan, eta “lerrokatzera” eta “genero-eredu” hori etengabe imitatzen behar ditzake.⁶⁵

Haurrak eskubidedun subjektuak dira, eta ez dira inoiz manipulatu behar, edozein aitzakia edo helburu oinarritzat hartuta.

4. NOLA ERLAZIONATZEN DIRA INDARKERIA MODUAK?

Aldarkeria elektroniko moten aurreko espozizio desberdinak erlazionatu egiten direla ikusi ahal izan dugu: indarkeria modu batzuk aldi berean edo elkarren ondoren gertatzen dira, eta **lotura argia dago mundu fisikoan (offline) gertatzen den indarkeriaren eta birtualean (online) gertatzen denaren artean**. Bestalde, indarkeriak askotariko biktimak aurki ditzakeela ikusi dugu⁶⁶, eta askotariko eragileak edo konplizeak izan ditzakeela, pertsona helduak nahiz adingabeak.

Eskolako jazarpenak ziberjazarpena ekar dezake, biktima grabatu egiten bada (*happy slapping*) eta Interneten argitaratzen bada; hala, jazarpen fisikoa betikotu egiten da. Sexu-educia duen materialaren aurreko esposizioa *online groominga* izan daiteke, eta horrek haur-pornografia eta *sextortsioa* ekar ditzake. Gerta daiteke parekoen arteko sextingak bikotearen barneko indarkeria edo bikotekide ohiarekiko indarkeria eragitea, xantaiaren bitartez; edo gerta daiteke Interneten argitaratutakoak indarkeriazko gatazka eragitea bikotean saretik kanpo. Eta adibide gutxi batzuk baino ez dira horiek.

Elkarren ondoren edo aldi berean gerta daitezkeen hainbeste aldaera daudenez, erasoak ez du amaierarik, eta oneratzeko bideari eragiten diote. Internet bidez zabalduak irudien eta bideoen kasuan, **biktimak etengabe biziberritu behar du esperientzia**, eta ziurrenik ezagutzen ez duen jendearen erasoak pairatuko ditu.

Horren fenomeno konplexuaren aurrean, erantzunak integrala izan behar du, eta arazoaren alderdi guztiak bildu behar ditu. Indarkeriaren kontra jokatzeko

modurik eraginkorrena prebentzioan oinarritzen da, eta, bereziki, haurrei eta helduei zuzendutako hezkuntza positiboan.

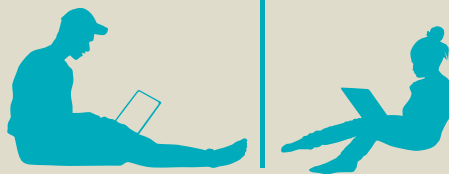
Afektibitate- eta sexu-hezkuntza nahiz Internet modu seguru eta arduratsuan erabiltzeko prestakuntza oso tresna boteretsuak dira haurren eta nerabeen kontrako indarkerian. Hala ere, haiei irakatsi aurretik, pertsona helduok, senideek, irakasleek, poliziek, osasunaren arloko profesionalak eta abarrek ere ikasi egin behar dugu. **Aurreiritzirik gabe eta beldurrik gabe, Internet eta teknologia haurren eta nerabeen garapenerako, ikaskuntzarako eta sozializatorako iturri onuragarriak soilik izatea lortuko dugu.**

Afektibitate- eta sexu-hezkuntza

Afektibitate- eta sexu-hezkuntza prebentzio-tresna bat da, haurren kontrako askotariko indarkeria moten aurrean. Arrisku-egoera baten aurrean noiz dauden hautemateko eta horren aurrean jokatzeko aukera ematen die haur eta nerabeei.

Educia adin eta hezkuntza-etapa bakoitzaren arabera egokituz gero, beren burua ezagutzen eta errespetatzen ikasiko dute, sexualitatearen balioespen integral eta positibo baretik. Gorputz-autonomia, onespina, genero-berdintasuna, afektuak eta atxikitasun segurua zer den ikasteak harreman-eredu osasuntsuak eta indarkeriarik gabeak ezartzen lagunduko die.

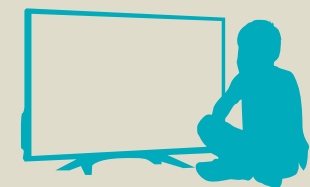
1

ONLINE SEXUAL GROOMINGA

Heldu bat, nerabe baten itxurak eginez, harremanetan jartzen da sarean Carlosekin, 14 urte dituenarekin.

2

MATERIAL DESEGOKIAREKIKO ESPOSIZIOA, NAHI GABE

Helduak sexu-edukia duten irudiak bidaltzen dizkio Carlosi, eta biluzik agertzen den argazkiak bidaltzeko eskatzen dio.

4

SEXTORTSIOA

Helduak esaten dio, sexu-edukia duen material gehiago partekatzen ez badu berarekin, haren adiskide guztiei bidaliko diela biluzik ageri den argazkia.

3

SEXTINGA

Carlos ez dago ziur, baina irudiak ustezko "lagunarekin" partekatzea onartzen du, haserretu ez dadin. Hala ere, une batean deseroso sentitzen da, eta ez dio ezer gehiago bidaltzen.

6

SEXTORTSIOA

Carlosen neska-lagunak, Martak, argazia ikusi du eta haserretu egin da, eta hark bidalitako beste argazki batzuk partekatuko dituela esanez mehatxu egiten dio.

7

ONLINE INDARKERIA BIKOTEAREN BARNEAN

Une horretatik aurrera, sakelako telefonoa begiratzen dio etengabe, eta mezuak bidaltzen dizkio uneoro.

5

MATERIAL DESEGOKIAREKIKO ESPOSIZIOA, NAHI GABE

Carlosek ez du aurrera jarraitu nahi, eta helduak sare sozialetara igotzen ditu haren irudiak; adingabe askok dute hor sartzeko aukera.

7

HAPPY SLAPPINGA

Egun horretatik aurrera, eskolan ere barre egiten diote. Arratsalde batean, beste ikasle batzuek iraindu egiten diote, zakila txikia duela esanez; eraso grabatzen dute eta Interneten zintzilikatzen dute.

6

ZIBERJAZARPENA

Carlosen ikaskideek ezagutu egiten dute, eta iruzkinak idazten dizkiote, burla eginez.

- Historia
- Indarkeria

5. INDARKERIA MOTA GUZTIAK DELITU DIRA?

Ulertu behar dugu **teknologiak eta Internetek oso bilakaera azkarra dutela**, eta, beraz, ez da erraza arrisku berrien aurreko neurri egokiak aurkitzea, eta denbora behar da. Arlo penalean, **delitu be-**

**rriak tipifikatu dira, online indarkeria-
ren portaera bereziekin lotuta.** Gainera, Kode Penalean jasotako zenbait jokabide hainbat indarkeria motatan aplikatu ditzakegu, “delitu berezia” osatu ez arren.

Indarkeria moduak	Kode Penaleko korrespondentzia	Oharrak
<i>Baimenik gabeko sextinga</i>	<p>K.P.ko 197. artikulua: sarbide eta interzeptatze ez-zilegia; IK-Ten bidez sekretuak aurkitzean eta agertzean datza.</p> <p>K.P.ko 189. artikulua: haur-pornografiarekin lotutako delitua.</p>	<p>197. artikulua kasuan, materiala borondatez utzi denean baina hori hedatzeko baimenik eman ez denean aplikatzen da delitua.</p> <p>Sexu-edukia duten irudiak adingabeenak direnean, haur-pornografia hedatzeko delitu bat da beti, eduki hori zabaltzen duen pertsona adingabea denean ere bai.</p>
<i>Sextortsioa</i>	<p>K.P.ko 169. artikulua eta hurr., eta 172. artikulua eta hurr.: mehatxuak egitea eta behartzea, beldur edo presio bidez eta IKTen bitartez pertsonaren borondatearen kontra egindako delitu oro barne</p>	<p>Adierazitako artikuluetan, mehatxuaren edo behartzearen sexu-izaera aintzat hartzen da.</p>
<i>Online indarkeria, bikotearen barnean edo bikotekide ohiarekin</i>	<p>K.P.ko 172. hir. eta hurr.: IK-Ten bitartez egindako jazarpena</p> <p>K.P.ko 197. artikulua: sarbide eta interzeptatze ez-zilegia; IK-Ten bidez sekretuak aurkitzean eta agertzean datza.</p> <p>K.P.ko 205. artikulua eta hurr.: ohorearen kontrakoak, irainak eta kalumniak.</p> <p>K.P.ko 263. artikulua eta hurr., eta 625.1. artikulua: datu eta sistemetako interferentzia, biktimaren datuak kaltetzeko edo aldatzeko.</p>	<p>Ondo dakigunez, indarkeria mota honek beste batzuk hartzen ditu barnean. Kasuaren arabera, delitu gehiago aplikatuko dira.</p>

Indarkeria moduak	Kode Penaleko korrespondentzia	Oharrak
<p><i>Cyberbullyinga</i></p>	<p>K.P.ko 172. hir. artikulua: IK-Ten bitartez egindako jazarpena.</p> <p>K.P.ko 173. artikulua: tratu apalgarria IKTen bitartez.</p> <p>K.P.ko 197. artikulua: sarbide eta interzeptatze ez-zilegia; IK-Ten bidez sekretuak aurkitzean eta agertzean datza.</p> <p>K.P.ko 205. artikulua eta hurr.: ohorearen kontrakoak, irainak eta kalumniak.</p>	<p>Bikotearen barneko edo bikotekide ohiarekiko indarkeriaren kasuan bezala, ziberjazarpenak modu asko hartu ditzake barnean, eta hainbat jokabide aplikatu ahal izango dira, kasu zehatzaren arabera.</p>
<p><i>Happy slappinga</i></p>	<p>K.P.ko 173. artikulua: tratu apalgarria IKTen bitartez.</p>	<p>Egiaz, ez da existitzen happy slappinga terminoa delitu gisa, baina jokabidea jasota dago.</p>
<p><i>Online groominga</i></p>	<p>K.P.ko 183. hir. artikulua: jazarpena eta abusua 16 urtetik beherakoen aurka IKTen bitartez.</p> <p>K.P.ko 388-389, 399bis, 400 eta 401. artikulua: faltsifikatze informatikoa, biktimak benetakoa dela pentsa dezan.</p> <p>K.P.ko 248. artikulua eta hurr.: iruzur informatikoa, datu faltsuak erabiltzea biktimaren jokabidea aldatzeko eta kaltetzeko</p>	<p>Haurren aurkako sexu-abusa IKTen bitartez delitu gisa jasota dago.</p> <p>Iruzur edo faltsifikazio delituak ere aplika daitezke, datu faltsuak erabiltzen direlako biktimaren engainatzeko eta kaltetzeko.</p>
<p>Ziberjazarpen sexuala</p>	<p>K.P.ko 183. hir. artikulua: jazarpena eta abusua 16 urtetik beherakoen aurka IKTen bitartez.</p> <p>K.P.ko 388-389, 399bis, 400 eta 401. artikulua: faltsifikatze informatikoa, biktimak benetakoa dela pentsa dezan.</p>	<p>Adingabeen arteko ziberjazarpen sexualaren kasuan, erantzukizun penala hainbat faktorearen arabera izango da: onespena, adingabeak erantzukizun penala izatea edo ez izatea, etab.</p>
<p>Sexu-izaerako edo indarkeriazko materialarekiko esposizioa, nahi gabe</p>	<p>Ez dago jasota</p>	<p>Ez dago nahi gabeko esposizioarekin bereziki lotutako deliturik, baina aplikagarri diren beste jokabide batzuk bai.</p>

Indarkeria moduak	Kode Penaleko korrespondentzia	Oharrak
Exhibizionismoa	K.P.ko 186. artikulua: adingabeei zuzendutako material pornografikoa hedatzea, exhibitzea.	Nahi gabeko esposizioaren kasuan bezala, materiala adingabeari erakusten baldin bazaio, adingabe bat sexu-harremanak ikustera behartzea delitua da.
Jokabide kaltegarriak bultzatzea	<p>Gaur egun, ez dago delitu gisa tipifikatuta.</p> <p>Bere burua lesionatzera, bere buruaz beste egitera eta adingabearen osasuna arriskuan jar dezaketen antzeko beste jokabide batzuetara bultzatzea IKTen bitartez.</p> <p>Haur eta nerabeei indarkeriaren aurrean babes integrala emateko Lege Organiko berrian jasokoda.</p>	Nahitaezkoa da legedia berriak jokabide hori tipifikatzea, haur eta nerabeengan ondorio larriak izan baititzake.

Haurren Eskubideen Batzordeak 2010. eta 2018. urteetan Espainiari egindako gomen-dioetan, indarkeria erazteko eta haurrak babesteko lege bat nahiz berriazko neurriak garatzeko beharraren inguruan zuen kezka adierazi zion.

Ildo beretik, 2019. urtearen hasieran, Europako Batzordeak zehapen-espeditentea abiarazi zuen Espainiaren, Italiaren eta Portugalen kontra, 2011/92/EU Zuzentaraua modu egokian ez ezartzeagatik. Adingabeen

aurkako sexu-abusuen kontrako Zuzentarau horrek, kriminalen aurkako neurriak gogortzeko eskatzeaz gain, indarkeria-mota horren aurreko prebentzioa egitea eta Interneteko sexu-abusuen kontrako berriazko neurriak hartzea eskatzen zuen.⁶⁸

21:08

4G H+

Todo Entretenimiento Compras He

Facebook

Gmail

WhatsApp

Mensajes

Teléfono

Ajustes

Amazon..

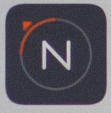
App Store

Mensajes

Bn...

Brújula

Calculad..

Calen...

Cámara

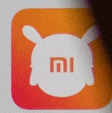
Chrome

Clima

Comenta..

Comunid..

Drive

App Store

Video

e-p...

EITenedor

Escáne...

Buscar apli...

6. BADAGO BIKTIMEN ETA ERASOTZAILEEN PROFILIK?

Zenbait ezaugarri komun errepikatzen dira online indarkeria pairatzen duten biktimengan eta indarkeria hori eragitearen arduradunengan, eta prebentziorako eta hautemateko neurriak garatzeko oinarri gisa erabil daitezke ezaugarri horiek. Hala ere, garrantzitsua da azpimarratzea ezaugarri

horiek ez direla kasu guztietan betetzen, eta ezaugarri horiek izatea edo ez izatea ez dela erabakigarria.

Beraz, ikerketa gehiago egin beharko dira arlo honen inguruan errudunak nahiz biktimak sailkatu aurretik, indarkeria modu hauen konplexutasuna kontuan hartuta.

a. Biktimak

Online indarkeriak edozein haur edo neraberri eragin diezaioke. Ez dago profil bakar bat hurren kontrako indarkerian, ez eta Interneten ere. Ez dago faktore erabakigarriarik ez eta ezaugarri-multzo jakinik pertsona bat zuzenean eta nahitaez indarkeriara eramán dezaketenak. Hala ere, zenbait ezaugarri arrisku-faktore izan daitezke adingabeen kasuan.

Garrantzitsuenen artean, lehenik, segurtasun digitalaren edo sarearen erabilera osasungarri eta arduratsuari buruzko komunikazio falta nabarmentzen da familiaren barnean –Whittle, Hamilton-Giachritsis & Beech (2014) azterlanaren arabera,⁶⁹ ebiktimen % 63k ez zuten inoiz gurasoekin hitz egin gai horri buruz–; bigarrenik, aiten eta amen laguntasun falta nabarmentzen da⁷⁰, bai eta hurrek teknologia zer mailatan integratu duten beren bizitzetan eta zer-nolako erabilera egiten duten ere.

Sarea ondo ezagutzeak eta trebeziaz erabiltzeak ez du eragozten indarkeriaren biktima izatea. Adina eta sareen erabilera edozein izanik ere, edonor izan liteke indarkeriaren biktima edo jar daiteke arriskuan oharitu gabe.

Dualidad entre víctima-culpable

En el ciberespacio los roles de víctima y culpable cada vez son más difusos: una víctima de violencia puede ser perpetradora de otra,^{71 72} incluso interrelacionándose la violencia ‘online’ y la ‘offline’.^{73 74} Por ejemplo, una víctima de acoso tradicional, puede convertirse en ciberacosadora, y viceversa.

Polivictimización

Ser víctima de un tipo de violencia puede propiciar serlo de otra.⁷⁵ Como ya sabemos, las distintas formas de violencia se relacionan entre sí, formando un ciclo del que es muy difícil salir. Así, la ‘sextorsión’ puede derivar al ‘sexting’ sin consentimiento y, a su vez, este acaba en ciberacoso o acoso sexual.

Arrisku-faktore horiek ez dira erabakigarriak (guztia batera ere ez) indarkeriaren *offline* edo *online* biktimaren profil bat zehazteko orduan. Arrazoi horregatik beragatik, **ezin ditugu alde batera utzi ezaugarri horiekin bat ez datozen haurrak eta nerabeak.**

Autoestimu
baxua

Logelan
Internet
erabiltzea

Garrantzitsua
sentitzea
kontaktu asko
izategatik

Informazio
pertsonala
igotzea
sareetara edo
webguneetara

Mespretxuzko
mezuak
bidaltzea
sareetan

Sexu-edukia
duten
webguneak
bisitatzea

b. Erantzulea

Oraindik ikerketa gehiago egin behar diren arren, zenbait ezaugarri eta arrisku-faktore komun ikusten ditugu *sareko* sexu-indarkerian eta ziberjazarpenean parte hartzen duten pertsonengan. Biktimen kasuan bezalaxe, **pertsona batek ezaugarri horiek betetzea edo ez betetzea ez da nahitaezko baldintza.**

Sareko sexu-indarkeriaren kasuan, gehienguan pertsona helduak eta ezezagunak izango dira, baina eragileen % 9,71 adingabeak dira.

Sareko sexu-erasotzaileen berariazko ezaugarriak ^{76 77 78 79 80}

- Depresioa
- Tristezia, estres edo asperdura maila altuak
- Nahasmendu nartzisistak
- Nahasmendu antisozialak
- Jokabide sexual konpulsiboarekin lotutako arazoak
- Pornografiaren kontsumo handia
- Harreman luzeak izateko zailtasuna
- Ez dute bikotekiderik izaten
- Heziketa maila eta maila sozioekonomiko altua
- Normalean, ez dute delituzko aurrekaririk izaten
- Indarkeria-profil edo indarkeriazko jokabide baxua
- Autokontrol handiagoa eta inpulsibotasun txikiagoa

Ziberjazarpenean, badakigu adingabeak izango direla beti, baina ez dute ikastetxe

berera joan beharko edo ez da eskola-ordutegiaren barnean soilik gertatuko.

Ziberjazarleen ezaugarriak⁸¹

- Autoestimu baxua
- Enpatia kognitibo txikiagoa
- Enpatia afektibo txikiagoa
- Komunikatzeko gizarte-trebezia gutxi
- Asertibotasun falta
- Gatazkak ebazteko gaitasun falta
- Parekoekin erlazionatzeko zailtasunak
- Ikaskuntza-arazoak

Save the Childrenen “*Yo a eso no juego*” txostenean azaldu genuenaren ildo beretik, jazarlea etiketatu eta seinalatu aurretik, gogoan izan behar dugu haurrak eta nerabeak direla. Ziberjazarpenaren aurreko erantzunak haien eskubideak bermatu behar ditu baita ere, eta biktima oneratzera eta berreztera eta kontzientzia hartzera zuzendu behar da.

Hala, jokabide hori etorkizunean betikotzea saihestu ahal izango dugu, helduaroan indarkeriari aurrea hartzen lagunduz.

7. ZER ONDORIO ETA ERAGIN DITU?

Haur baten bizimoduaren esparruak ez daude bereizita, eta puzzle bat osatzen dute. Beraz, sarean indarkeria-mota bat edo batzuk jasateak inpaktu bat eragiten du inguru pertsonalean eta sozialean.

Gainera, biktima bakoitzarengan **prozesu pertsonala, dinamikoa, indibiduala eta subjektiboa** sortzen da gertatutakoa bar-

neratzeko garaian edo izandako bizipenaren aurrean. **Haur bakoitza bakarra den bezala, edozein indarkeria mota jasaten dutenean bizi izaten duten esperientzia ere bakarra da.**

a. Haur eta nerabeak

Indarkeria fisikoa emozionala baino kaltegarriagoa delako ustea baztertu behar dugu, eta uste hori online indarkeriaren ondorioetara ere hedatzen da. **Online indarkeria indarkeria fisikoa edo emozionala bezain erreal da**; izan ere, txosten honetan

ikusitako dugu elkarri lotuta egon ohi direla. **Indarkeriazko egoera bat aurreikusten duten arrisku-faktoreak** ez dira beti pertsona horrek jasan dezakeen **kalte fisikoa edo emozionala adierazten dutenen berdinak.**

Ziberjazarpenaren biktimen edo eragileen berariazko ondorioak^{82 83 84 85}

- Depresioa
- Antsietatea
- Autoestimua baxua
- Eskola-errendimendua okertzea
- Arazoak adiskideak egiteko orduan
- Beste indarkeria-mota batzuen biktima izateko probabilitatea handitzea
- Pentsamendu eta ideia suizidak
- Bere buruaz beste egitea
- Indarkeriazko beste egoera batzuk pairatzeko aukera
- Bizi-kalitate okerragoa
- Familiari esateko zailtasuna
- Jokabideak, efektuak eta ondorioak helduaroan betiketzea
- Harremanen pertzepzio okerra duten pertsonak
- Laneratzeko zailtasunak

Interneten sexu-indarkeriaren biktima direnen berariazko ondorioak^{87 88 89}

- Bakartzea
- Beldurra
- Bakardadea
- Bere buruari botatzea errua
- Babesteko aukerarik ez izatea
- Paranoia
- Ezintasuna
- Gatazkak gurasoekin
- Adikzioen garapena
- Diziplina-arazoak etxean eta eskolan
- Trauma osteko estresaren nahasmendua
- Bakartze soziala
- Jokabide sexual arriskutsuak (adibidez: sexu-transmisioko gaixotasunak hartzeko arriskua, sexu-babeserako metodorik ez erabiltzeagatik)

Ezinegona handiagoa edo txikiagoa izan daiteke, biktimaren ezaugarrien arabera, baina haien garapenean izan ditzakeen ondorio negatiboak oso kaltegarriak dira, eta, horregatik, indarkeria mota horiei aurrea hartzen lagundu behar diegu.

Inguruak emango duen erantzunak zehaztuko ditu, hein handian, indarkeriaren ondorioak. **Inguruak babesa eskaintzen badio eta prestatuta eta formatuta baldin badago, kaltea txikiagoa izan-**

go da, eta errazago oneratu da. Baina, formaziorik ez dagoenean, inguruak ez du behar bezala erantzuten, eta erasoaren ondorengo prozesuak haurra edo nerabea biktimiza dezake berriro.

Online indarkeriaren kasuan, **jasandako abusuari esperientzia horren ebidentzien aurreko ezintasuna gehitzen zaio, irudi horien hedapena edo kontrola ez baitago biktimaren esku.**

b. Familiak

Gaur egun oraindik, **oro har, familiek, aitek eta amek, zailtasunak dituzte haur eta nerabeen sareko bizitza ulertzeko**. Zenbaitetan, ez dugu ulertzen gure seme-alabek pantailen bidez garatzeko eta erlazionatzeko duten premia.

Ezjakintasun, aurreiritzi edo beldur horiek indarkeriaren ondorioetara ere iristen dira, behin hori gertatu ondoren.

Ondorioak familia-inguruan^{90 91}

- Hasierako xok-egoera
- Sinesgogortasuna
- Amorrua edo errudun-sentimendua, egoera ez eragozteagatik
- Haurraren gaitzespena
- Biktima-izaera minimizatzen duten erantzun hotzak senideen aldetik

Badirudi teknologiek berorien bidez erlazio-natzen garen pertsonetara ezartzen duten distantzia arduradun egiten gaituztela, horrelakoak ez pentsatzeagatik: “ez nuke hau bidali behar”, “hau ez da normala”, “pertsona hau ez da fidagarria”, etab.

Gogoan izan behar dugu, *online groomingaren* kasuan bereziki, engainua poliki-poliki eta ziurtasunez egiten dela; ez dago haurren

onespenik, ez dira gertatzen diren jabetzen, eta ez dituzte tresna egokiak. **Inoiz ez da haurren edo nerabeen errua.**

Barne-komunikazioak eta inguruaren babesak garrantzi handia dute, bai indarkeriari aurrea hartzeko bai ondorioak ez betikotzeko.

c. Gizartea

Haurren kontrako edozein motatako indarkeriak kostu bat du gizartearentzat. Aztertu berri ditugun ondorioak eta eraginak modu egokian tratatzen ez badira, helduaroan betikotu egin daitezke, eta kostu izugarria ekarriko dio horrek ikuspegi gizatiarretik. Izan ere, osasunaren esparrutik emandako informazioaren arabera, sarean arazoak dituztelako joaten diren lau pazientetatik bat (adikzioak, pornografia-kontsumoa, etab.) online esplotazioaren edo sareko sexu-abusuaren biktima izan da.⁹² Gizarteak ezin du ezikusiarrena egin haurren kontrako indarkeriaren aurrean, guztion erantzukizuna baita.

Bestalde, behin indarkeria gertatu ondoren, egoera horri aurre egiteko zuzendutako baliabideek kostu ekonomiko bat dute. Epe laburreko, ertaineko eta luzeko kostuez ari gara, eta gizarteko hainbat esparrutan gertatzen dira: hezkuntza-sisteman, osasun-sisteman, sistema judizialean, haurrak babesteko zerbitzuetan, etab.

Gaur egun, ezinezkoa da ebaluatzea haurren kontrako *online* edo *offline* indarkeriaren kostuan dagoen aldea. Zenbait erakundek haurren kontrako indarkeria fisikoaren zati txiki bat balioetsi ahal izan dute, eta kopuruak izugarriak izan dira. 2018an, EDUCO erakundeak kalkulatu zuen zenbat kostatzen zaion Espainiari urtero adingabeen aurkako sexu-indarkeria: 979 milioi euro.⁹³ Horrek pentsarazten digu indarkeria mota honi aurrea hartzeko edo berori hautemateko eta horren aurrean berehala erantzuteko beharrezko metodoak ikertu beharko direla, eta horien kostua eta aurrekoa konparatu beharko dira.

INDARKERI BIRALA
Datuak >

8. ZENBATERAINOKO LARRITASUNA DU ARAZO HONEK ESPAINIAN?

Haurren kontrako *online* indarkeriaren larritasuna zehaztu nahian, bi informazio-iturri erabili ditugu. Lehenengo, eskura ditugun datu ofizialak, Barne Ministerioak emandakoak, erabili ditugu. Bestetik, inkesta bat egin diegu 18 urtetik 20ra bitarteko espainiar gazteei, eta haurtzaroan eta nerabezaroan izan dituzten esperientziei buruz galdetu diegu.

Datu ofizialak

Barne Ministerioak, urtero, ziberkriminalitateari buruzko azterlan bat argitaratzen du ("Estudio sobre Cibercriminalidad")⁹⁴. Azterlan hori oinarri hartuta, salaketan % 3,60 eta atxiloketen eta inputazioen % 7,49 adingabeekin lotuta daude.

Horrela, fenomeno honen ikuspegi globalagoa lortu ahal izan dugu. Dena den, kontu handiz aztertu behar ditugu datu horiek, erantzunak erabat desberdinak izan baitaitezke erabilitako tekniken arabera.

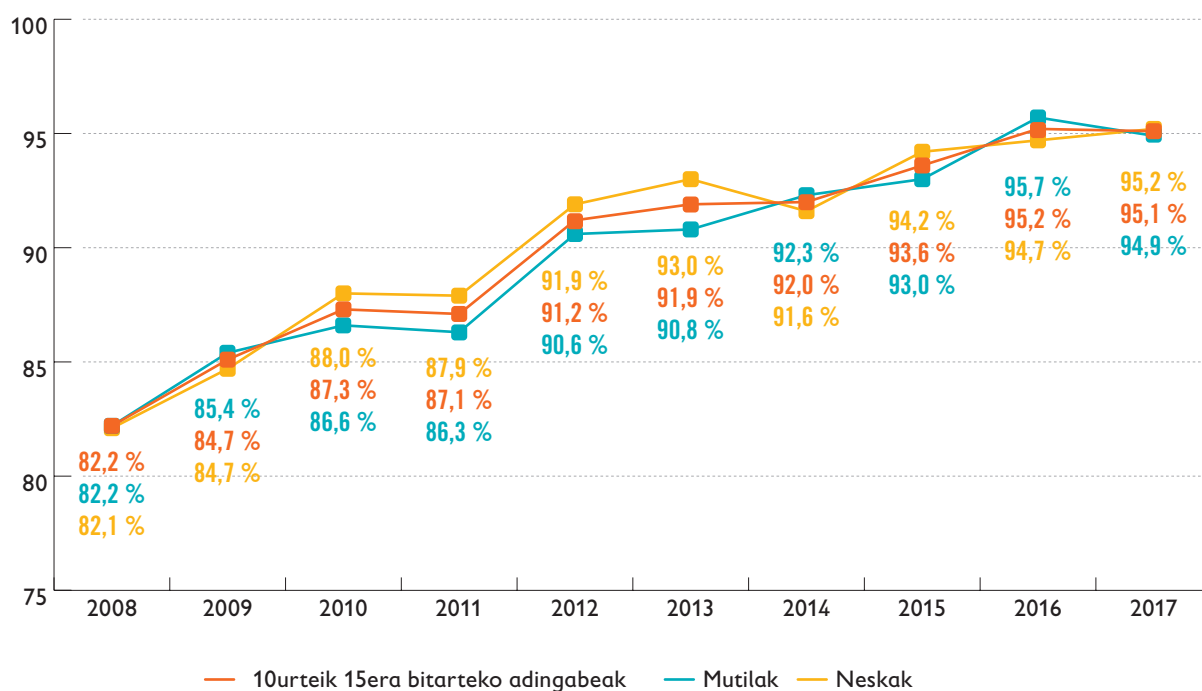
Interneten, indarkeria askotariko jokabideetan islatzen da, eta, askotan, hurrek eta nerabeek ez dute kontatzen zer gertatzen zaien; beraz, **oso zaila da juridikoki horrelakoak kalifikatzea eta arazoa benetan zenbaterainokoa den jakitea.**⁹⁵

Dena den, badakigu zenbat handitu den Interneten erabilera azken urteotan, eta zer bilakaera izan duten salaketek. Barne Ministerioak aldaketa horri buruzko datuak eskaini ditu 2008tik 2017ra bitartean, 10 urtetik 15era bitarteko haur eta nerabeei erreparatuta.

Ikus dezakegunez, Interneten erabilera modu konstantean handitu da 2008tik, eta oso antzekoa da nesken eta mutilen artean; ez dago alde handirik genero-aldetik.

1engo grafikoa. Interneten erabilerak 10 urtetik 15era bitarteko neskatu, mutiko eta nerabeen artean izan duen hazkundera (2008-2017)

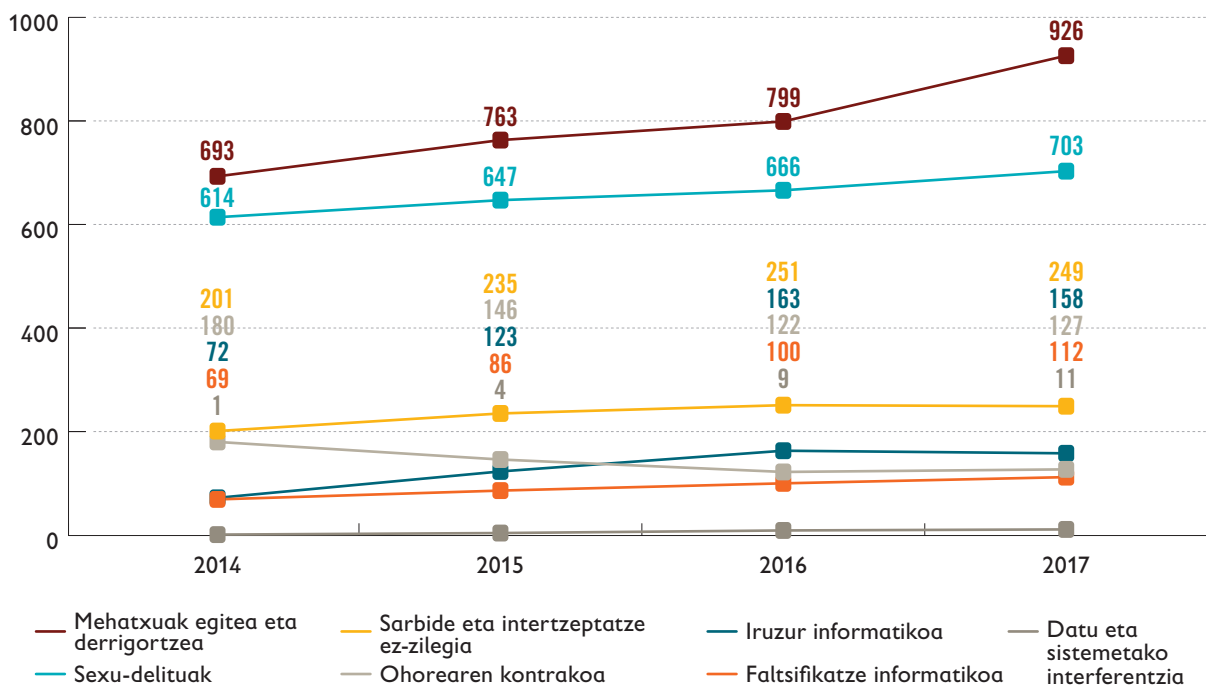

Iturria: geuk egina, Barne Ministerioak emandako datuetatik abiatuta. Estudio sobre la cibercriminalidad en España. Madril. 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017. urteak.

Zigor-arloko araudiak delitu gisa jasotzen dituen jokabideei dagozkie datu ofizialak. Legediak aurrera egin badu ere, badira zenbait jokabide, delitu gisa ez tipifikatu arren, inguruabar edo ezaugarri berberak dituztenak, eta tipifikatuta dauden eta ezaugarri bertsuak dituzten beste batzuetan biltzeko ahalegina egiten da horietako askotan. Ildo horretatik, horiek guztiak haurren kontratuko indarkeria dira, eta, beraz, onartezinak dira.

Gainera, aurkezten diren salaketez ari gara, eta, beraz, ez dituzte ziurrenik indarkeria kasu guztiak islatzen. Delitu zibernetikoen arloko salaketek gora egin dute 2014tik (ohorearen aurkako delituak salbuespen), eta hazkundera are handiagoa izan da sexu-delituekin⁹⁶ eta mehatxu eta derrigortzearekin lotutako salaketeta.⁹⁷

2. grafikoa. Biktimizazioaren bilakaera, biktima adingabea denean (2014-2017)

Iturria: geuk egina, Barne Ministerioak emandako datuetatik abiatuta. Estudio sobre la cibercriminalidad en España. Madril, 2014, 2015, 2016, 2017. urteak.

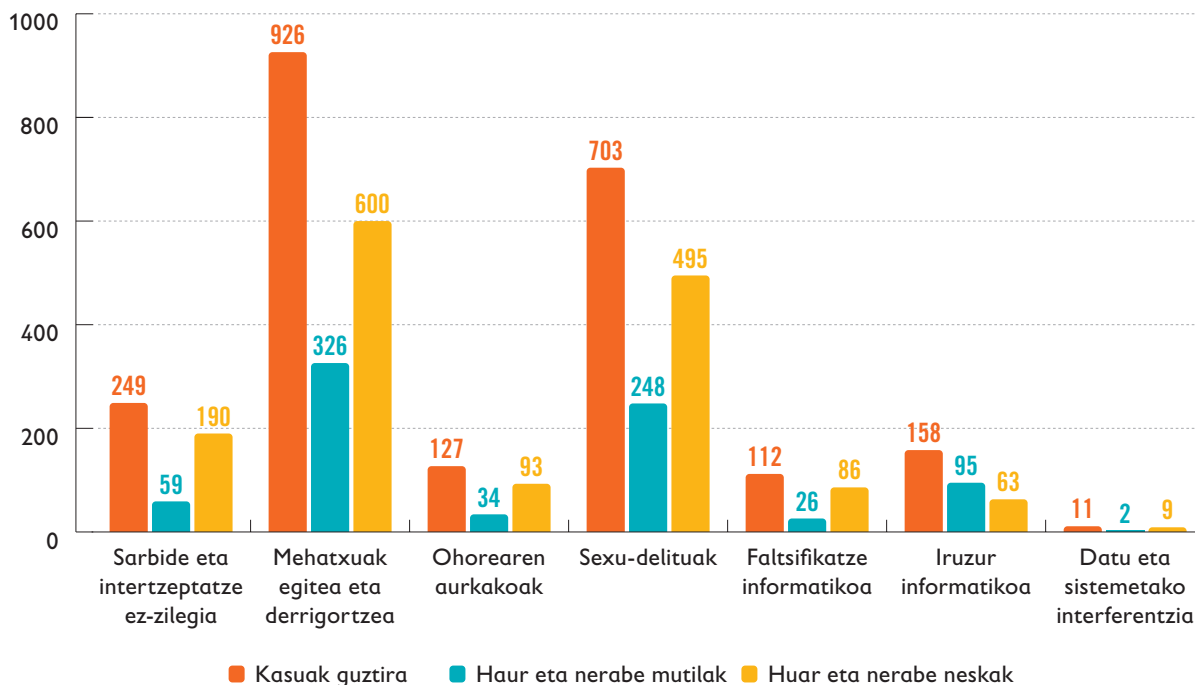
2017an (azterlana argitaratu zen azken urtea) **adingabeen aurkako delituekin lotutako 2.286 salaketa⁹⁸ izan ziren; horietatik 926, mehatxu egitearekin eta derrigortzearekin lotuta zeuden, eta 703, berriz, sexu-delitu zibernetikoekin lotuta.**

Generoaren ikuspegitik izan daitezkeen aldeei erreparatuta, ondorengo grafikoan ikus dezakegunez, **indarkeria zibernetikoak gehiago eragiten die neskei, bai haur eta bai nerabeen kasuan**, eta alde handiak daude. Biktima adingabeei dagozkien

salaketa guztien artetik % **65,44 neskei** zegozkien. Bi delitu tipo nabarmenenak **sexu-delituek eragindako salaketak eta mehatxu eta derrigortzeak dira.**

Lehen tipo horren barnean, **455 salaketak izan zuten biktima neska bat**, eta 248k mutil bat. Mehatxu eta derrigortzeei dago-kienez, **ia bi aldiz gehiago dira biktima neskak (haurrak eta nerabeak) dituzten salaketak** (600 kasu dagozkie neskei, 326 mutilei).

3. grafikoa. Adingabeen kontra erregistratutako biktimizazio elektronikoa, generoa eta kopuru osoa bereiziz (2017)

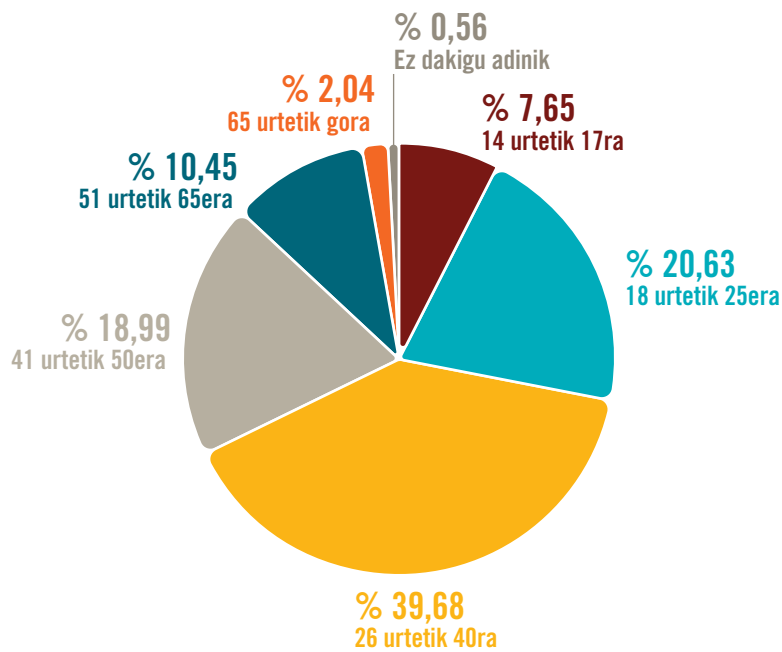

Iturria: geuk egina, Barne Ministerioak emandako datuetatik abiatuta. Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2017. Madrid

Azkenik, delitu hauei dagozkien ikerketak eta atxiloketak 4.813 izan ziren guztira: % **76,98** gizonezkoei zegozkien, % **23,02** emakumeei, eta % **7,49** adingabeei.

Adin-tarteari dagokionez, delitu egin zuten pertsonen % **39,26** urtetik 40ra bitartekoak ziren (1.950 pertsona).

4. grafikoa. Atxiloketa eta ikertutako enbunekoak, adin-tarteen arabera por franja de edad

Iturria: geuk egin, Barne Ministerioak emandako datuetatik abiatuta. Portal Estadístico de Criminalidad 2017. Madril

Gure emaitzak: inkesta

Haurren kontrako sareko indarkeriaren errealitatea hobeto ezagutzeko eta gai honi buruzko datu ofizialak aski ez direnez, indarkeria modu horiei buruzko geure azterketa egin dugu Save the Childrenen. Ildo horretatik, estatuan gertatzen denaren ordezkari den lagin bat lortu dugu, egoeraren argazki moduko bat eginez, gerora egin daitezkeen ikerketetarako abiapuntu gisa baliagarri izango delakoan.

Inkesta egin zaie 18 urtetik 20ra bitarteko Espainiako ia 400 gazteri, beren haurtzaroan edo nerabezaroan *online* indarkeria motaren baten eraginik jasan duten jakiteko, bai eta

zer neurritan eragin dien zehazteko ere. Zehazki, gai hauek aztertu ditugu: baimendu gabeko *sextinga*, sextortsioa, bikotekideak edo bikotekide ohiak eragindako indarkeria, ziberjazarpena, (sexu-izaerakoa edo ez), *happy slappinga*, *online groominga*, eta sexuaren edo indarkeriaren esparruko materialarekiko esposizioa, halakorik nahi ez izan arren.

Bildutako datuek emaitza interesgarriak erakutsi dizkigute sarearen erabileraz, askotariko indarkeria motez edota elkarrekin dituzten erlazioez.

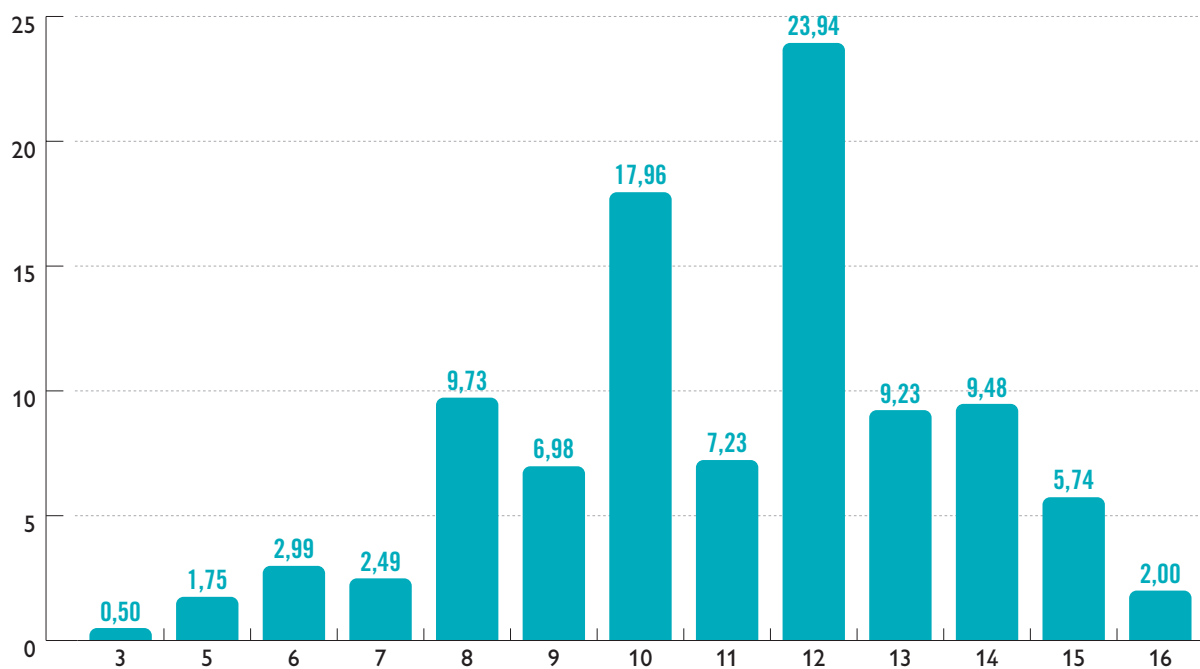

Interneten erabilera

Interneten erabilerrari buruzko lehen azterketa batean, ikus dezakegu dezente aldatu dela Interneten lehen aldiz sartzeko adina, ondorengo grafiko honetan ikus dezakegu-

nez: adinik ohikoena 12 urte da, baina batez beste Interneten sartzeko adina 11koa da amaiera aldera.

5. grafikoa. Parte-hartzaileen banaketa, lehen aldiz Interneten sartu ziren adinaren arabera.

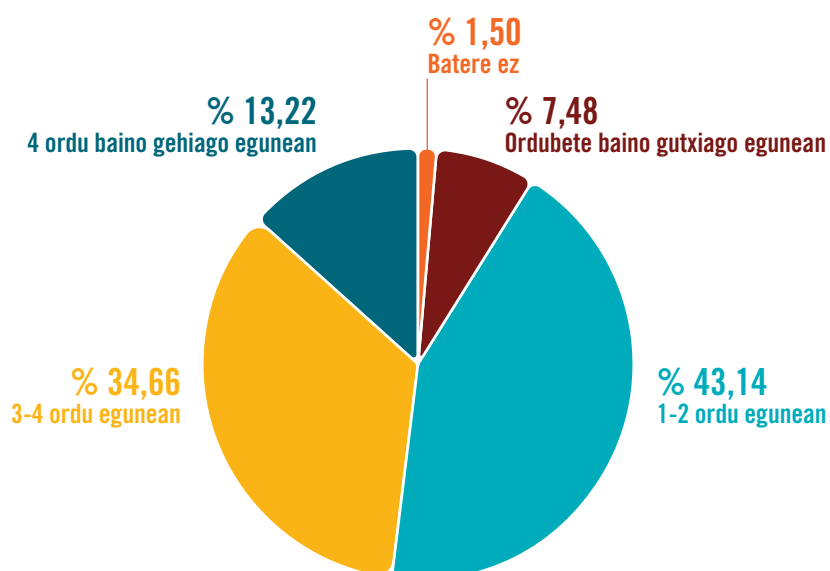

Iturria: geuek egina, online egindako inkestaren emaitzetatik abiatuta.

% 43,1ek egunean 1-2 ordu egiten zituen Internetera konektatuta; % 34,7k, 3-4

ordu; eta % 13,2k, egunean 4 ordu baino gehiago.

6. Grafikoa. Internen erabilera inkesta egin zaien artean, haurtzaroan eta nerabezaroan.

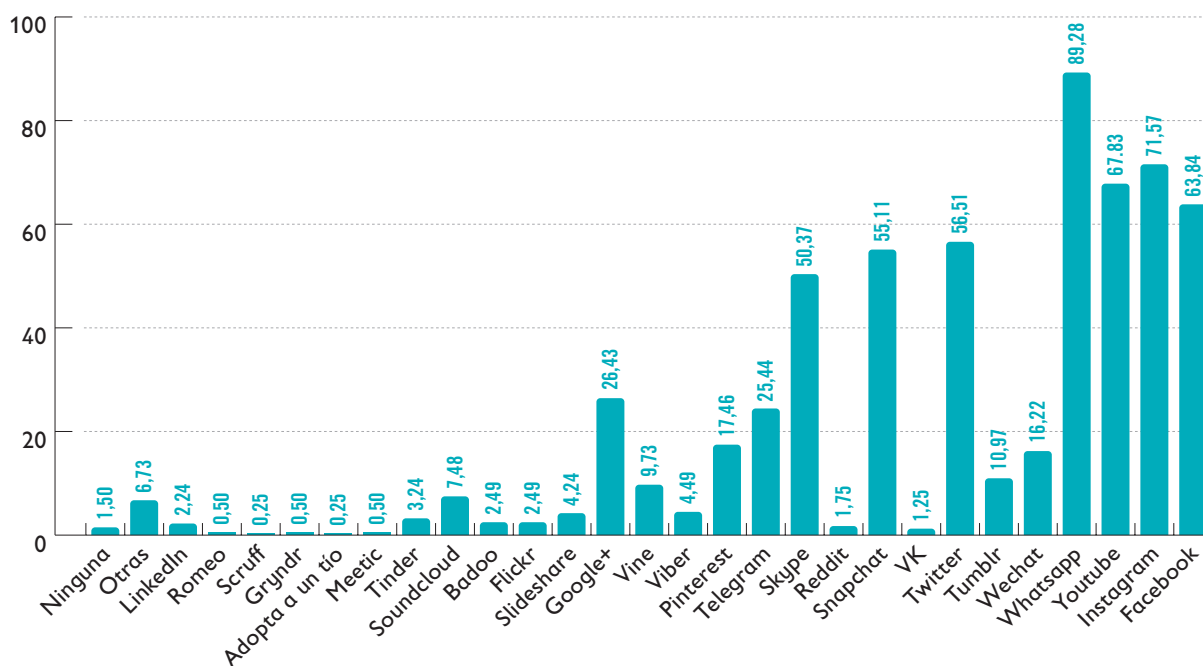

Iturria: geuk egina, online egindako inkestaren emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Erabilera horri dagokionez eta **gurasoek ezarritako kontrolari edo mugei erreparatuta, parte-hartzaileen % 51,9k ez zuten araurik**; eta arauak zituztenen artean, ohikoena Interneteko konexio-orduekin eta sarean nabigatzean izan zitzaizkeen arriskuei buruzko azalpenarekin zegoen lotuta.

Erabiltzen zituzten sare guztien artean, adingabeak zirenean gehien erabiltzen zituztenak WhatsApp, Instagram, YouTube eta Facebook ziren, ondorengo grafikoan ikus dezakegunez.

7. grafikoa. 18 urte bete aurretik erabiltzen zituzten sareak

Iturria: geuk egina, online egindako inkestaren emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Emaitzak generoaren arabera zehazten baditugu, datuek diote batez beste neskek gehiago erabiltzen dituztela sare sozialak

mutilek baino, eta nabarmen presentzia handiagoa dute:

Ohikoenak diren 10 sare sozialen erabileran dauden aldeak sexuaren arabera⁹⁹

	Hombres (%)	Mujeres (%)
Facebook	60,7	67,2
Instagram	65,3	78,5
YouTube	65	70,9
WhatsApp	86,8	92
Twitter	49,6	63,4
Snapchat	43,6	67,5
Skype	51,3	49,6
Telegram	20,3	28,2
Pinterest	9,6	25,6
Vine	8,5	10,8
Ninguna	2,1	0,5

Iturria: geuk egina, online egindako inkestaren emaitzetatik abiapuntutzat hartuta.

Indarkeriaren esparruko esperientzia

Inkesta egin zaien pertsonen % 75,1ek indarkeria motaren bat jasan dute on-line haurtzaroan, eta % 47k indarkeria mota bat baino gehiago jasan dituzte. Horrek esan nahi du pertsona gehienek jasan dituztela indarkeria zibernetikoaren eraginak. Beste datu esanguratsu bat jasandako indarkeria moten kopurua da.

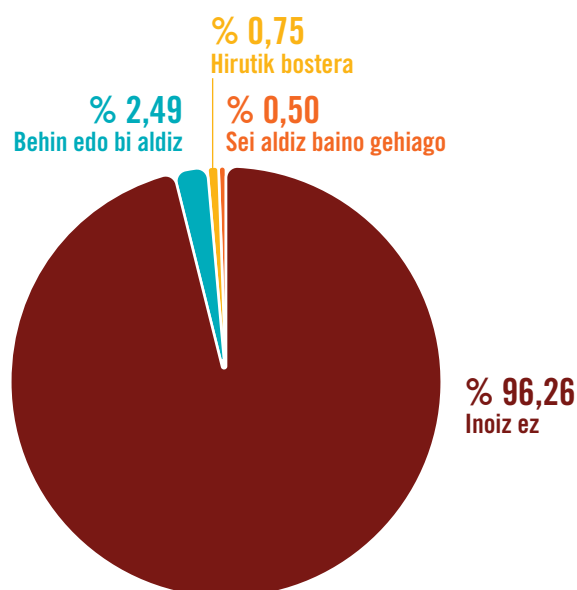
Inkestari erantzun ziotenek gehien jasandako indarkeria moten artean hauek daude: ziberjazarpena, online groominga edo ziberengainua, edo zenbait edukirekiko esposizioa baime-nik gabe.

Baimenik gabeko sextinga

Sextinga indarkeria gisa hartuta (baimenik gabekoa), % 3,74k soilik onartu zuten inoiz halakorik jasan zutela; % 2,49k behin edo bi aldiz, eta % 0,75ek 6 aldiz baino gehiagotan; ez dago generoaren aldetik alde nabarmenik esparru horretan. Lehen aldiz

halakorik gertatu zitzaienen batez besteko adina sextingaren praktikari dagokion adinaren parekoa da, 14 urte ingurukoa. Berriro ere, gehienez horrelako egoera bat eragin zuten pertsona neska-laguna edo mutil-laguna zutena izan zen.

8. grafikoa. Parte-hartzaileen ehunekoa, baimendu gabeko sextinga zenbat aldiz jasan duten kontuan hartuta.

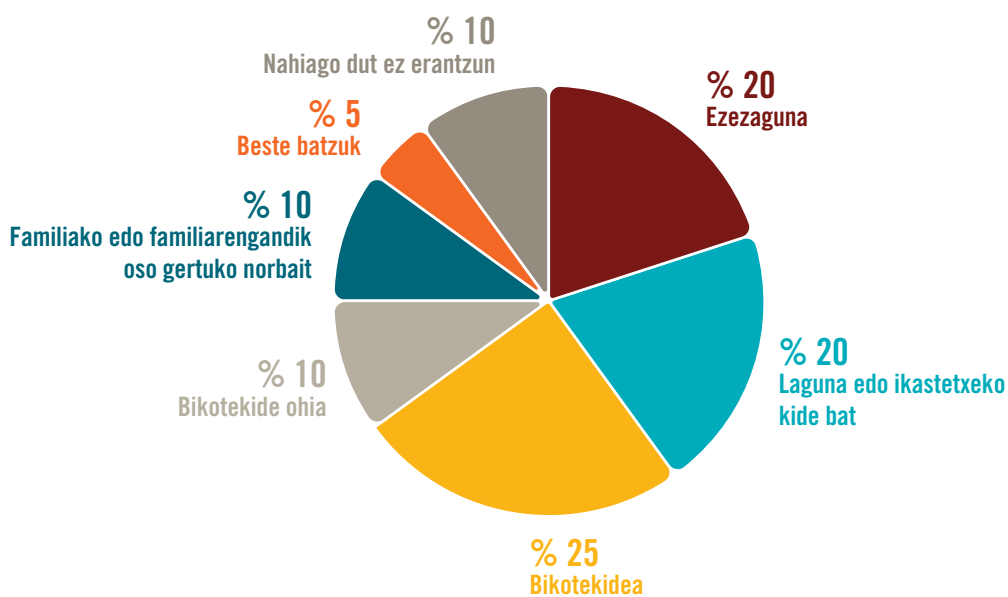
Iturria: geuk egina, online egindako inkestan lortutako emaitzetatik abiatuta.

Sextortsioa

Lagineko pertsonetatik % 3,24k adierazi zuen inoiz **sexu-estortsioren** bat jasan zuela, batez beste 14-15 urterekin lehen aldiz. Berriro ere, sextortsioa bikotearen barneko indarkeria modu bat dela ikusiko dugu, es-

tortsioaren eragilea, gehienez, bikotekidea baitzen. Antzeko maiztasuna dagokie, dena den, pertsona ezezaguneri, lagunei eta eskolako kideei, delitu honen esparruan.

9. grafikoa. Sextortsioaren eragileen ehunekoak.

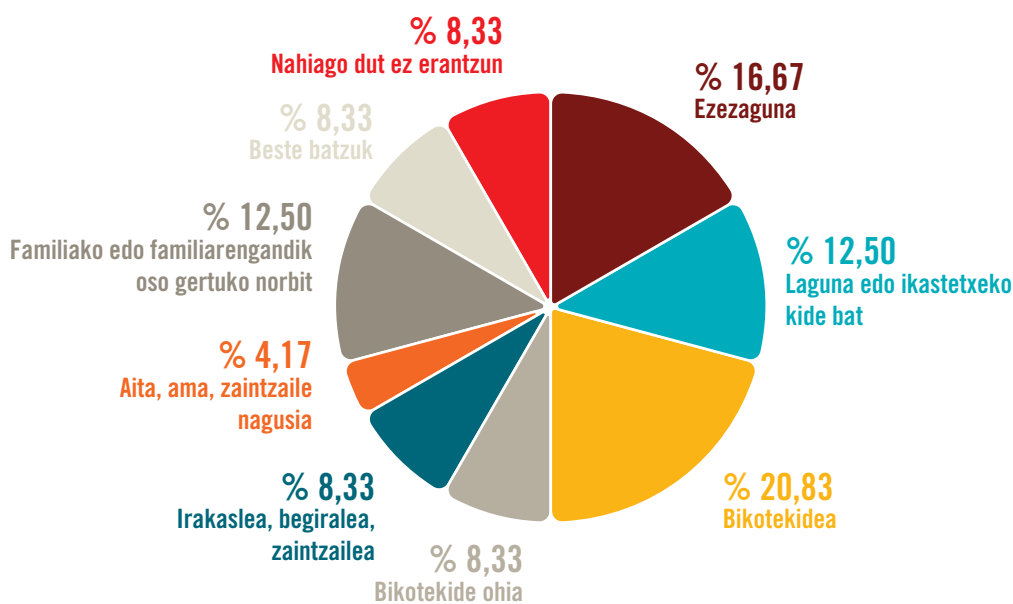
Iturria: geuk egina, online egindako inkestaren emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Indarkeria bikote barnean edo bikote zenaren barnean

Bikote barneko edo bikote ohiaren barneko indarkeria aztertzeko, indarkeria eragin zuen pertsona biktimaren neska-laguna edo mutil-laguna zen hartuko dugu kontuan. Erasotzailea bikotekidea izan zen kasuei

erreparatuta, esparru horretan **sexu-es-tortzioa eta baimendu gabeko sextinga** nabarmentzen dira gehien, erreferentziatzat maiztasuna hartuta.

10. grafikoa. Baimendu gabeko sextingaren erantzule izan ziren pertsonak, ehunekotan.

Iturria: geuk egina, online egindako inkestan lortutako emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Beraz, ildo horretatik, berriro ere indarkeria motak eta jokabide arriskutsuak erlaziona ditzakegu.

Sexu-izaerako edukiekiko mezuak igortzea sexu-estortzioaren aurrekari izan daiteke, edukiaren gaineko kontrola galtzen den unetik.

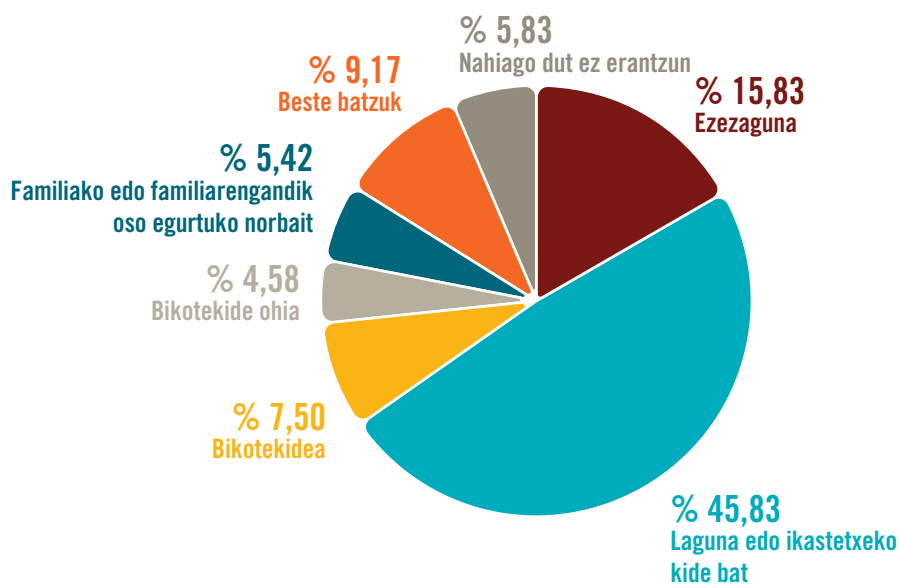
Ziberjazarpena

Inkestari erantzun diotenetik % 39,65ek ziberjazarpena jasan dute haurtzaroan, eta % 27,43k behin edo bi aldiz. Gainera, badirudi maizago jasan dutela horrelako indarkeria motaren bat neskek mutilek baino. **Inkestari erantzun dioten artean, neska gazteen % 46,7k jasan zuten ziberjazarpena,** eta mutil gazteen % 33,1ek. Lehen aldiz horre-

lako indarkeria jasan zuten pertsonen batez besteko adinari dagokionez, 8-9 urte bitartekoak ziren, nahiz eta gehienek 15 urterekin jasan zuten lehen aldiz.

Zibererasotzaileari dagokionez, inkestak erakusten digu **% 45,83 kasutan ikastetxeko lagun edo ikaskide bat izan zela,** eta % 15,83 kasutan, pertsona ezezagun bat.

11. grafikoa. Ziberjazarpena lehen aldiz jasan zuten biktimen kasuan zibererasotzaileei dagozkien ehunekoak.

Iturria: geuk egina, online egindako inkestan ateratako emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Inkestari erantzun diotenen artetik % 4,24k sexu-izaerako ziberjazarpena jasan dute haurtzaroan edo nerabezaroan, batez beste 15 urte zituztela;

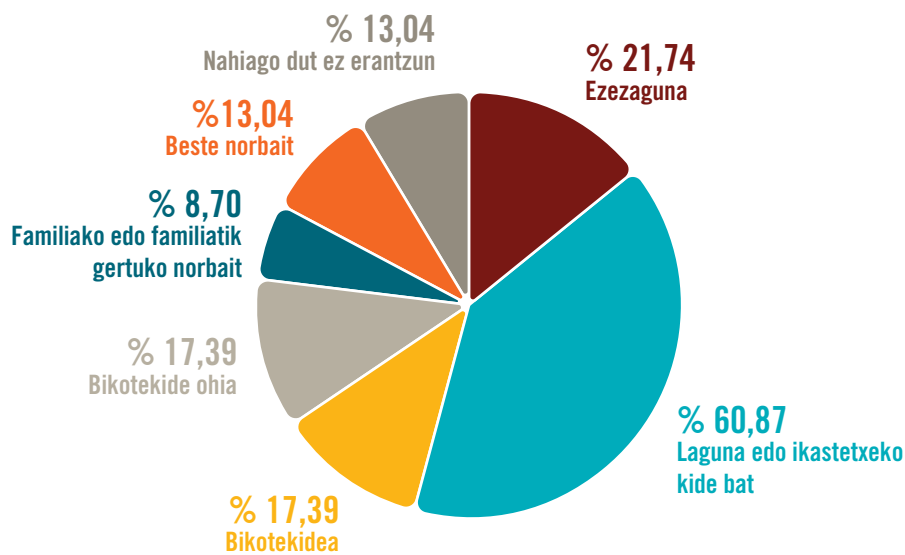
hala ere, bada ziberjazarpenarekiko alde nabarmen bat: egoera hori eragin zuen pertsona, gehienez, ezezaguna zen (bikotekide ohia dator gero).¹⁰⁰

Happy slappinga

Inkestan bildutako laginaren barnena, % 5,74k azaldu zuen indarkeria mota honen biktima izan zela inoiz. Batez beste, 14 urte inguru zituztela jasan zuten lehen aldiz, eta ziberjazarpenaren kasuan bezala, indarkeria

mota horren eragile nagusia, maiztasunaren ikuspegitik, lagun bat edo eskolako kide bat izan zen. Baina beste pertsona batzuk ere nabarmendu ziren erasotzaileen artean.

12.grafikoa. Happy slapping-a eragin zuten pertsonak.

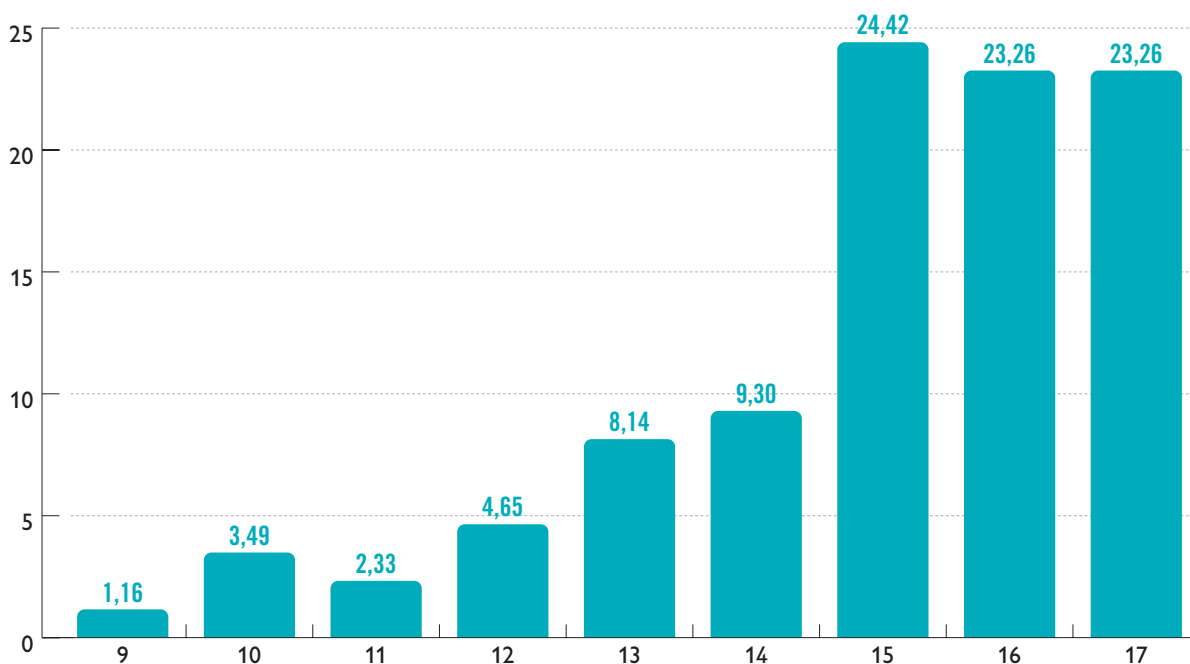
Iturria: geuk egina, online egindako inkestan ateratako emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Online groominga

Online groominga jasan du inkestari erantzun diotenen artetik % 21,45ek: behin edo birritan % 15ek. Gai horretaz egin diren zenbait azterlanek islatzen dute-

nez, abusuaren eragilea ezezaguna izan zen gehienez (% 49,18). Indarkeria mota hori, batez beste, 15 urte zituztela jasan zuten lehen aldiz.

13. grafikoa. Parte-hartzaileen banaketa, ziberengainua jasan zuten lehen aldian zuten adinaren arabera.

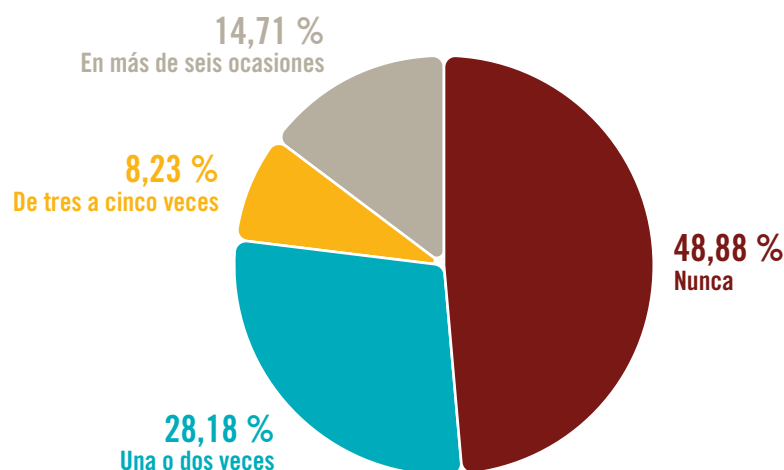
Iturria: geuk egina, online egindako inkestan ateratako emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Sexu-izaerako edo indarkeriazko materialarekiko esposizioa, nahi gabe

Askotariko emaitzak eman ditu inkestak, baina, bat nabarmentzekotan, esango dugu nerabe edo haur zirela pertsona askok jasan zutela sexu-izaerako materialarekiko esposizioa. **Inkestari erantzun diotenetatik erdiek (% 51,12) inoiz jasan izan dute nahi**

gabe esposizio mota hori. % 28,18k behin edo birritan; % 8,23k hirutik bostera bitartean, eta % 14,71k sei aldiz baino gehiagotan. Batez beste, 15 urte zituzten esposizio hori gertatu zenean.

14. grafikoa. Nahi gabeko esposizioa jasan duten parte-hartzaileen ehunekoa.

Iturria: geuk egina, online egindako inkestan ateratako emaitzak abiapuntutzat hartuta.

Sexu-izaerako edo indarkeriazko materialarekiko esposizioa zerk eragin zuen ikertzen badugu, askotarikoak dira kausak, hala nola sailak edo filmak online ikustea edo jaistea, Interneteko jolasetan parte hartzea, edota sexuarekin loturirik ez duten irudiak edo ikus-entzunezko beste material batzuk jaistea.

Exhibizionismoari dagokionez, ikusi dugu % 23,19k jasan izan duela inoiz haur edo nerabe dela, eta % 16,21ek behin edo birritan. Gehienetan, material hori erakutsi zieten pertsonak ezezagunak ziren, nahiz eta bosten batek onartu zuen lagun batek edo eskolako kide batek erakutsi ziela.

Bizitako indarkeriazko esperientzien arteko erlazioak

Informazio hori guztia lortu ondoren, zer inguruabarrek eta indarkeria motak aurre-saten duten indarkeria zibernetikoa jasateko aukera aztertu nahi izan dugu.

Horretarako, erregresio-eredu logistikoa de-ritzon teknika aplikatu dugu horietako kasu bakoitzean. Mota guztietarako iragarleak ezarri ezin izan badira ere, indarkeria mota

desberdinetan arriskua modu esanguratsuan nola handitu daitekeen jakin ahal izan dugu (nahiz eta izan daitezkeen neurri txikiagoan eragin dezaketen beste batzuk ere).

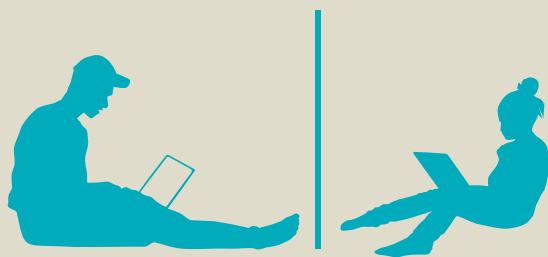
Egiaztatu ahal izan dugu ezkerrean ageri diren indarkeria edo aldagai motak eskuin zutabean ageri den indarkeria mota ekar dezakeela..

VIOLENCIAS SUFRIDAS

VIOLENCIAS QUE PUEDEN DERIVARSE

Sexu-izerako ziberjazarpena

Online groominga

Ziberjazarpena

Happy slappinga

**VIOLENCIAS
SUFRIDAS**

**VIOLENCIAS QUE
PUEDEN DERIVARSE**

ziberjazarpena

Baimendu gabeko sextinga

Happy slappinga

**Interneten erabilerarako
arauak edo mugak**

VIOLENCIAS SUFRIDAS

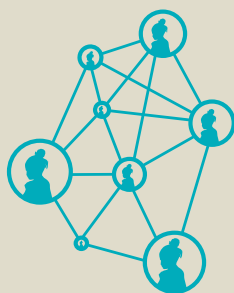
VIOLENCIAS QUE PUEDEN DERIVARSE

Exhibizionismoa

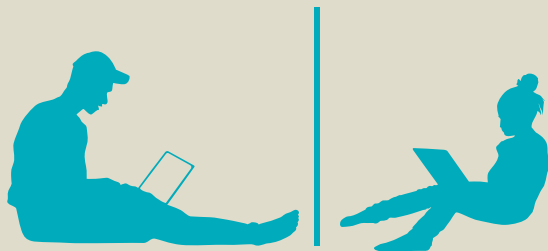
Sexu-estortzioa

Sare sozialen kop.

Exhibizionismoa

Online groominga

VIOLENCIAS
SUFRIDAS

VIOLENCIAS QUE
PUEDEN DERIVARSE

VIOLENCIAS SUFRIDAS

VIOLENCIAS QUE PUEDEN DERIVARSE

Happy slapping

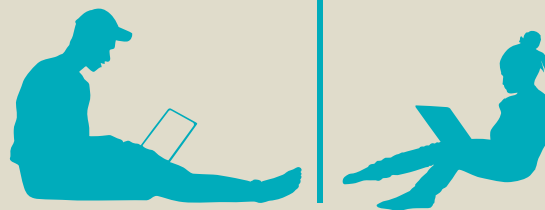
Ziberjazarpena

Sexu-izaerako ziberjazarpena

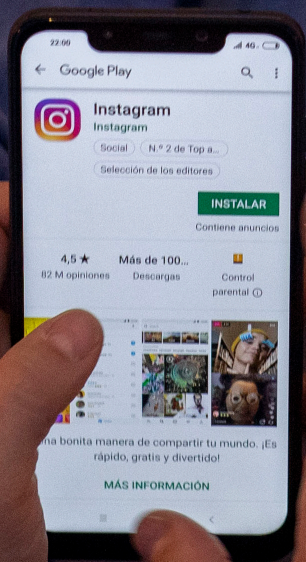
Exhibizionismoa

Online grooming

Sexu-estortsioa

9. IX. ZER NEURRI HARTU DIRA GURE HERRIALDEAN ONLINE INDARKERIAREN AURKA?

Askotariko adibideak eman daitezke estatuan nahiz autonomia-erkidegoetan online indarkeriaren aurka garatu diren politiken, txostenen eta kanpainen esparruan. Gainera, garrantzi handikoa da oinarri-oinarrikoak diren eragileek, hala nola erakunde publikoek, elkarteek eta fundazioek, ikaste-txeetan edo auzo edo udalerrietako programetan izan duten esku-hartzea. Hona hemen hartu diren zenbait neurri:

- **Diputatuen Kongresuko sare sozialen ikerketarako azpibatzordearen txostena.**¹⁰¹ Hezkuntzaren, araudiaren, poliziaren eta arloaren esparrurako gomendioak biltzen dira bertan, bai eta gai honetan adituak direnen aholkuak ere.
- **Datuak Babesteko Espainiako Agentzia (AEPD).** Datuen babeserako erakunde nagusi den neurrian, material ugari lantzen eta hedatzen ditu, Interneten argitaratuak horietako asko, eta autonomia-erkidegoetako hezkuntza-sailletara igortzen ditu.¹⁰²
- **Barne Ministerioa eta Ikaste-txeetan eta horien inguruneetan elkarrekin bizitzeko eta segurtasuna hobetzeko Gida Plana.**¹⁰³ Interneten eta teknologien erabilerarekin lotuta adingabeen dituzten arriskuei aurrea hartzeko xedea du.
- **Hezkuntza, Kultura eta Kirolaren Ministerioak Datuak Babesteko Espainiako Agentziarekin egindako hitzarmena.**¹⁰⁴

Haurrak eta nerabeak pribatutasunaz eta datuak babestu beharraz sentiberatzea eta arlo horretan prestatzea du xede.

- **PantallasAmigas.**¹⁰⁵ 2004an sortu zen, haur eta nerabeei zuzendutako proiektu eta hezkuntza-baliabideen bidez Interneteko arriskuei aurrea hartzeko, sarea modu autonomoan erabil dezaten haur eta nerabeak ahalduz. Espainiako eta beste herrialde batzuetako kolektibo ugari zuzentzen zaie.
- **INCIBE**¹⁰⁶ eta **Internet Segura for Kids (IS4K).**¹⁰⁷ Haurrak, horien familiak eta hezkuntzako profesionalak prestatzea, sentiberatzea eta aholkularitza ematea du xede.
- **INJUVE, Osasun, Kontsumo eta Gizarte Ongizatearen Ministerioari atxikia.** Interneten eta sareen erabileraren eta pribatutasunaren esparruan eta materialen zabalkundearen, gazteak sentiberatzen eta prestatzen laguntzen du, beste erakunde batzuekin batera.
- **Polizia Nacionala.** online eta offline baliabideen bidez, sentiberatze-lana egiten du Polizia Nazionalak haur eta nerabeekin; horrez gain, unitate berezi bat ere badu, Interneteko krimen eta biktimizazioetan espezializatua.

Autonomia-erkidegoei dagokienez, informazio-iturri asko daude, hauek, adibidez:

1. Ziberjazarpenaren prebentziorako eta ikastetxeetan ziberlaguntzaileekin aritzeko proiektua.¹⁰⁸
2. Ziberjazarpenari aurre egiteko protokoloa.¹⁰⁹
3. Adingabeei digitalki lagun egiteko baliabideak, guraso eta irakasleei zuzendua.¹¹⁰
4. Interneten segurtasunez nabigatzeko askotariko baliabideen gunea, Kataluniako Generalitateko gazteei zuzendua.¹¹¹
5. Eskolako jazarpenaren aurkako baliabideei eta esku hartzeko protokoloari buruzko gida.¹¹²
6. Eskuliburua: «El buen uso de internet».¹¹³
7. Parekoen arteko jazarpenaren eta helduek adingabeei egindakoaren aurka jarduteko protokoloa.¹¹⁴

10. ZER IKASI DUGU?

Online indarkeriari buruz errealitate ugari bildu ahal izan ditugu lan honetan; gainera, indarkeriak hartzen dituen forma horiek etengabe elkarrekin nola lotzen diren ikusi dugu, eta, aldi berean, mundu fisikoko indarkeriarekin loturak dituela ere jabetu gara.

Ohartu gara zailtasunak ditugula teknologien eta Interneten erritmo bizkorra doitu eta egokitzeko, horiek guztiak arriskurik gabe eta arduraz erabiltzen lagunduko dituzten neurriekin.

Online indarkeria hazten ari da etengabe, eta milaka eta milaka haurri eragiten die, oso txikiak direnetik. Horrez gain, ikusi dugu haur eta nerabe neskek are arrisku handiagoa dutela indarkeria elektronikoa jasateko, eta horrek dakarzkien eraginak ere aztertu ditugu.

Ezin dugu saihestu edo zokoratu indarkeria zibernetikoa ordenagailua edo sakelako telefonoa itzaliz. Askoz konplexuagoa da errealitatea, eta offline indarkeriak bezainbesteko ondorio kaltegarriak ditu haur eta nerabeengan.

Haurrak ez dira sufrimendu horren erantzule, ez eta errudun ere, eta ahalduz irakatsi behar diegu, ikaskuntzaren bidez. Halaber, helduok ere ikasi egin behar dugu lehendabizi: adingabeek indarkeria jasan dezaten saihestu behar dugu, hezkuntzaren esparruan prebentzioa landuz, eta, azken erantzun gisa soilik, zuzenbide penalak eskaintzen dituen neurriak hartu behar ditugu.

Prebentzioaren bidez lantzen den hezkuntza horrek ez du hartu behar online indarkeria bereizita dagoen fenomeno bakartu gisa. Mundu fisikoan jasaten den indarkeriak mundu birtualean gertatzen dena aurrean

dezaken, azken honekin batera gauza daiteke, edota honen ondorio izan, eta aldearantziz. **Hortaz, Interneten erabilera seguru eta arduratsua egiteko presatzearekin batera, afektibitate- eta sexu-hezkuntza landu behar dira, adin bakoitzari egokituta, betiere, indarkeriari eta gehiegikeriari aurrea hartzeko.**

Sekulako dimentsioa du Internetek. Sarearen erabilera segurua egiteko, prestatu beharra dute haurrek eta nerabeek, bai prebentzioari begira eta bai indarkeriazko egoerak hautesman ahal izateko. Eta ez soilik adingabeek; haien inguruko pertsona helduok Interneten beldurrik gabe sartu behar dugu, “indarkeriaren kontrako antibirusarekin”.

Indarkeria beste indarkeria mota batzuen aurretik edota horiekin batera gertatzen da, eta larriki eragiten dien haur eta nerabeei, bai ingurune birtualean eta bai ingurune fisikoan. Horregatik, berariazko neurri eraginkorrak behar ditugu gizarte osorako.

Neurri horiek gara ditzagun eta eraginkorrak izan daitezten, datu-base sendo eta osoak behar ditugu, ildo horretatik ikerketa hedatzeko eta azterlanek izaera oso eta zeharkakoagoa izan dezaten irizpideak adosteko, baliagarria izango baita hori ebaluazioa eta jarraipena egiten lagunduko duten adierazleak sortzeko orduan.

Arrazoi horiek guztiak kontuan hartuta, zenbait gomendio orokor bildu ditugu hurrengo atalean familientzat, haur eta nerabeentzat, profesionalentzat eta gizartearentzat. **Haurren kontrako indarkeria errotik erazteko modu bakarra indarkeria horri aurrea hartzea, horrelako egoerak hautematea eta zerbait egitea da.**

11. ZER EGIN DEZAKEGU ORAIN?

a. Gomendio orokorrak

Haurren kontrako indarkeriatik babesteko legea. Haurraren Eskubideen Batzordeak zehaztutako lehentasunetako bat da lege hau, eta Espainiari jada 2010ean eta 2018an gomendatu zion haurrak babesteko legedi bat garatzeko. Espainian, ez dago indarkeriaren aurkako babes integralerako esparru zehatz bat haur eta nerabeentzat. Indarkeriaren biktima guztiei urgentziaz eman behar diegu erantzuna, eta indarkeria hori erauzi behar dugu. Lehentasuna izan behar du haurren eta nerabeen kontrako indarkeriaren aurrean haiek babesteko lege bat onartzeak. Lege horrek barnean hartu behar ditu horrelako egoeren prebentziora, detekziora eta jarduketara zuzentzen diren neurriak ere, gizarte honetako gaitz hori behin betiko zokora dezagun.

Afektibitate- eta sexu-hezkuntza. Informazioa boterea da, eta hezkuntza haur eta nerabeak ahalduzko modu bat da. Afektibitate- eta sexu-hezkuntza behar dugu oso adin goiztiarretatik, hezkuntza-etapa bakoitzari egokituta, eta indarkeria mota ororen aurkako prebentzioaren osagai izan behar du hezkuntza horrek.

Herritartasun digitalerako hezkuntza. Teknologiaren erabilera seguru eta arduratsua egiteko heztea oinarri-oinarrizkoa

da, aurreiritzirik eta beldurrik gabe erabil dezagun. Teknlogiek dakarzkiguten onurak ezin konta ahalakoak dira, nola erabili baldin badakigu. Internet eta sare sozialak haur eta nerabeen eguneroko bizimoduaren zati dira, eta elkarreraginerako, ikaskuntza sozialerako eta garapen pertsonalerako lagun eta bide dira. Horregatik, haien hezkuntzan txertatu behar ditugu.

Interneteko zerbitzuetan sarbidea izateko gutxieneko adina eta datu pertsonalak partekatzeko baimena eraginkortasunez aplikatzea. Gaur egun, Espainiako legediaren arabera¹⁵, Interneten sartzeko gutxieneko adina 14 urtekoa da, eta gurasoen baimena behar da. Plataforma hauetara eta informazio eta komunikazioaren teknologietara zuzentzen diren enpresek horretaz jabetu eta arduraz jokatu behar dute, Interneten sartzen denak 14 urte baino gehiago dituela ziurtatuz ez ezik, horietako edukiak adingabeentzat egokiak direla kontrolatzeko mekanismoak abiaraziz, material horietan sartzen uzten zaienean.

Horrelako indarkeria motetarako berariazko neurriak. Haurren kontrako indarkeria errotik erauzteko neurri guztiak (prebentziora, hautematea, adin goiztiarretatik horiekin jardutea eta berreskuratzea) haur

bakoitzaren arabera egokitu behar dira, eta, noski, indarkeriazko egoera bakoitzera ere bai. Online indarkeria ez da fenomeno bakartu bat, ez indarkeriak hartzen dituen askotariko moduei dagokienez, ez eta offline indarkeriari dagokionez ere. Haurrek, profesionalek eta familiek baliabide espezifikoak behar dituzte horiei guztiei aurre egin ahal izateko.

Haurrek beren bizimodua egiten duten esparru guztietan, indarkeriari aurre egiteko prebentzio-politikak eta jarduketak-protokoloak ezarri behar dira, hala nola ikastetxean, entrenamenduko guneetan, kanpamentuetan, etxean, etab. Zenbat eta espazio gehiago irakatsi hurrei indarkeriari aurrea hartzen eta zenbat eta horrelako kasu gehiago hauteman, aukera handiago izango dugu horrelako egoerak saihesteko edo geldiarazteko, eta berehala zerbait egiten hasteko.

Estandarizatutako tresnak. Ziberindarkeria definitzeko irizpideak ez daude bateratuta, eta, horregatik, oso zaila da detekzio eta ebaluaziorako tresna estandarizatu eta eraginkorrak lantzea. Horrez gain, irizpide eta tresnetan ados jartzeak ikerketa osoak garatzeko aukera emango du, emaitza sendo eta konparagarriak ekarriko ditu, eta halaber, ondorio irmoak ekarriko ditu. Aldizkako ebaluazio-sistemak behar ditugu, behin-behineko joerak eta sareko indarkeria erazteko hartutako neurrien eragina aztertzeko.

Haurren kontrako indarkeriaren erregistro bateratua. Indarkeria forma guztien (zibernetikoa barne) datu-base batek tresna estandarizatuak eraikitzen eta ebaluazio sistematikoak egiten lagunduko liguke, eta

indarkeriaren kontrako borrokan esku hartzen duten administrazioak eta eragileak koordinatzen ere lagunduko liguke.

Sentsibilizazio-kanpainak. Indarkeria mota guztien prebentzioaren zati garrantzitsu bat sentsibilizazio eta kontzientziazio-kanpainak dira. Horrela, ezinbestekoa da indarkeriari aurrea hartzeko orduan haurrek, nerabeek eta pertsona helduek aurrez aurre dituzten arazoak identifikatzea. Indarkeria-egoeren komunikazioa sustatzeko kanpainak; biktimei bakarrik ez daudela eta errundun edo lotsatuta ez dutela sentitu behar adierazteko kanpainak; Interneten erabileran lagun egiteko eta hezten laguntzeko gurasoei zuzendutakoak; horiek guztiak indarkeria erazteko lehen pausoak dira. Sentsibilizazio-kanpaina horietan, ikusarazi behar zaizkie jokabide arriskutsuak ere, hala nola sextinga edo Interneten seme-alabak erakustea

b. Haur eta nerabeentzako gomendioak

Haur eta nerabeen bizitzaren zati garrantzitsua dira IKTak; harremanetarako eta beren burua garatzeko erabiltzen dituzte, eta gero eta lausoagoak dira *online* bititza eta *offline*-koa¹⁶ bereizten dituen lerroak. Haurrek eta nerabeek badute beharrezkoa den gaitasuna zer egin jakiteko, lagun egiten badiegu eta nola egin irakasten badiegu.

Kontuz ibili behar dugu Interneteko gure jokabideekin, batez ere beste erabiltzaile batzuekin konektatzen garenean. Sareak forma berria ematen dio indarkeriari, eta badirudi saihestezina dela eta ihes egiten duela gure kontrol-eremutik. Ez dauka zertan izan horrela, ondo erabiltzen ikasten badugu.

- Interneteko zenbait jokabiderekin lotuta izan daitezkeen arriskuak ezagutu, bereziki, pertsona ezezagunekin edo konfiantza gutxi dugunekin interakzioan ari garenean.
- Galdetu jokabide arriskutsuen inplikazioaz, eta bildu informazioa.

- Arrisku-egoerak detektatzen ikasi, bai eta erantzuteko zer egin dezakegun ere: arrisku-tik urrundu eta pertsona heldu bati jakinarazi.
- Interneten komunikazio osasungarria eta indarkeriarik gabekoa sustatu, indarkeriaren ikusle izan gaitzen saihestuz, eta egoeraren berri eman konfiantzazko pertsona heldu bati.
- Zalantzez edo egoera bitxi edo deserosoetz konfiantzazko pertsona heldu batekin hitz egin.
- Arrisku-egoerak edo jokabideak jakinarazi, norbaitek jokabide deseroso edo gogaikarri bat erakusten badu.
- Ez da beldurrik izan behar sexualitateaz, identitateaz eta afektuzko harreman osasungarriez hitz egiteko.

c. Familientzako gomendioak

- Haurren eta nerabeen ingurunea osatzen duten pertsona helduak oinarri-oinarrizko zutabeak dira beren garapenerako. Konfiantzazko pertsona bihurtu behar dugu haientzat, eta sexualitatea eta gai horrekin lotutako guztia naturaltasunez eta larritasunik gabe tratatu dezakegula ikusarazi behar diegu. Gogoan izan behar dugu errespetatu egin behar ditugula haien garatzeko eskubidea eta pribatutasunerako eskubidea, sarean ikusgai jartzen ditugunean, eta eskubide horiek barnean hartzen dituzte ohorerako eta intimitaterako eskubideak edota nork bere irudia izateko eskubidea.
- IKTei ikuspegi positibo batetik heldu, erabilera on horrek dakartzan onurerekin lotuz.
- Arrisku- edo indarkeria-egoera batean badaude edo egon badaitezke, horien berri emateko zer bide eta bitarteko dituzten jakinarazi.
- Harreman-eredu osasungarrietan hezi, eta indarkeria sustatzen edo normalizatzen duten offline harremanei buruzko mitoen kontra egin. Agerian jarri indarkeriazko eta gehiegizko harremanek eta bestearen kontrolean oinarritzen direnek zer kalte dakartzaten, eta horiekin lotutako uste faltsuak ikusarazi (bikote barnean eta bikotetik kanpo).
- Pertsona helduok Internet erabiltzean zer egiten dugun kritikoki aztertu eta erabilera egokia balioetsi; seme-alabak gehiegikeriaz ez erakutsi, haien baimenik izan gabe.

- Haurren eta nerabeen bizipen, iritzi eta interesei dagokien balioa eman, eta offline eskatzen duten babesa eman, behar duten arreta edo afektua ez dezaten online bilatu beharrik izan. Horrela, gure aholku eta jarraibideak balioetsiko dituzte etorkizunean.
- Etapa bakoitzean haur eta nerabeek erakusten duten sexualitatearekiko interesa eta izaten dituzten afektuzko harremanak naturaltasunez hartu eta landu.
- Oinarrizko printzipio gisa errespetuan oinarritutako elkarrizketa irreak erabili, erabilera teknologikoa gainbegiratzeko teknika klasikoaren aurrean (erabilera debekatu, orrialdeak blokeatu...). Kontrol hutsetik harago, lagun egin.
- Parekoen arteko bizikidetzaren eredu osasungarriak eskaini, indarkeriarik gabe eta genero-desparekotasunik gabe eta askatasunean eta elkarren arteko errespetuan oinarrituta.
- Sexu-materialaren esposizioaren aurrean jakin-mina erakusten dutenean, errundun sentiaraztea edo sarbidea debekatzea saihestu. Espazio seguru bat sortzeko eta beren bizipenak kontu diezazkiguten, askotan horiek transmititzen dituzten harremanen ikuspegi irrealak desmitifikatu behar dugu.

d. Profesionalentzako gomendioak

Hezkuntza

Hezkuntzan ari direnek ere konfiantzazko pertsonak eta ereduak izan behar dute haur eta nerabeentzat; beren babes-sarean, beste erreferentzia bat izan behar dute. Ildo horretatik, behar-beharrezkoa da elkarrizketa irekiak jorratzea, aurreiritzirik gabe, eta salatzekeo zer bide dituzten erakustea, azalerratzeko-prozesua bera ere erraztuz.

- IKTen erabileraren alderdi positiboak ezagutzen eta sustatzen dituzten prebentzio-programak garatu, arrisku handiena duten kolektiboetara errepentuz bereziki (14 urtetik 17ra bitarteko nerabeak), bai eta indarkeriaren aurrean zaugarrienak diren taldeei ere.

- Arriskua adierazten duten jokabideak zer diren azaldu, hauek, besteak beste ¹¹⁷:

- Kontaktuen zerrendetan ezezagunak sartzea eta haiekin txatean jardutea (sexuaz, bereziki).

- Internet norbait umiliatzeko edo iruzkin itsusiak egiteko erabiltzea.

- Ezezagunei informazio pertsonala igortzea.

- Edukiak partekatzen dituzten programa edo webguneetatik materiala jaistea.

- Berriazko pornografiako guneak bisitatzea.

- Norbaitekin gatazka bat dugunean, norbaiti jazartzeko edo enbarazu egiteko erabiltzea Internet.

- Profil zaugarrienak hauteman eta ingurune birtualetan beren jokabideak izan ditzakeen arriskuak landu berriaz, bai eta mundu fisikoan lagungarri izan daitezkeen aukerak ere.

- Informazioa argi eta modu ulergarrian eman, arriskua adierazten duten jokabideak edo jokabide susmagarriak salatzekeo edo horien berri emateko.

- Arrisku- edo indarkeria-egoera batean badaude edo egon badaitezke, horien berri emateko zer bide eta bitarteko dituzten jakinarazi.

- Onlineko zenbait egoeraren aurrean eman daitezkeen erantzun mota askotarikoak praktikan jarri, horien abantailei eta desabantailei buruz gogoeta eginez (adibidez, rol-ariketak egitea).

- Ikusleen esku-hartzea sustatu.

- Lotura osasungarriak sustatu eta horiek oinarri hartuta hezi.

Osasun mentala

EOsasun mentaleko esku-hartzeen esparruan, eraso egin dutenekin eta biktimekin lan egitean, garrantzitsua da kontuan izatea zer-nolako desinhibitze-indarra ematen duten Interneten erabilerak eta anonimotasunak. Online indarkerian sartuta ibili diren haur eta nerabeekin lan egitean, kontuan izan behar dira alderdi hauek:

- Horrelako bizipenak izan dituzten pazienteekin ari garenean, ingurune birtualaren bereizgarriak kontuan hartu, bai eta patologiare baten adierazgarri izan daitezkeen ezaugarriekin izan ditzaketan loturak ere.
- Gogoratu online biktimizazioa, maiz, offline biktimizazioarekin batera gertatzen dela, eta, beraz, ingurune batean biktima gisa ageri diren pertsonak beste egoera batean horrelako beste esperientzia batzuk bizi izan dituztela adierazten duten sintomak izaten ditzaketela.
- Online erakutsitako materialak izan ditzakeen eraginak eta inplikazioak landu, kasu bakoitzaren ezaugarri bereziei erreparatuta.

- Kontuan hartu jasan duten indarkeria publiko egiten denean edo eraso etxetik kanpo izan denean lotsa senti dezaketela, edo errudun senti daitezkeela.¹¹⁸

- Online indarkeriaren eta offline-koaren artean dagoen erlazio horrek, ikusi berri dugunak, agerian jartzen du pazientearen ebaluazio osoa egin beharra dagoela: aurretik izan ditzakeen traumak bilatu, kontuan hartuta, biktimizazioa zenbat eta lehenago jasan, are ondoez handiago eragin dezakeela.
- Sexu-abusuaren edota online groomingaren biktima izan direnen kasuan, haur-pornografia sortu edo hedatu den aztertu.¹¹⁹
- Pertsona arduradunaren kasuan, kontuan hartu berreztea, gurasotasun positiboaren ikuspegitik prestatu eta horren kontzientzia hartu.

Segurtasun-indarrak eta lege-esparruko profesionalak

Esparru hauetako profesionalak haurrekin dituzten harremanek ez dute zerikusirik hezkuntzaren eta osasunaren esparruetako profesionalak dituztenekin. Hala ere, benetan garrantzitsua da horien esku-hartzea haurrak eta nerabeak babesteko, berriro biktima bihurtzeko aukera oro saihestuz. Delitu izan daitezkeen gertaerak jakinarazten zaizkienean, kontuan izan behar dituzte alderdi hauek, bai beren jardunean eta bai horien ondorio penaletan:

- Onlineko indarkeria-esperientzien esparruan, delitu zer den eta zer ez argiago zehaztuko duen definizio bat lantzen saiatu. Onlineko eta offlineko esperientziekin zer gertaera pareka daitezkeen zehaztu.
- IKTen esparruan gertatzen diren indarke-riazko egoerak salatzeko edo horien berri emateko jendeari zuzendutako bideak sortu, hobetu eta horien berri eman. Haurren kontrako indarkeriaren berri emateak duen garrantziaz kontzientzia hartu behar dugu, horretarako dauden bitartekoetarako sarbi-dea erraztuz.

- Horrelako delituen ondorio penalak zehaztu eta berrikusi, horien ezaugarri bereziak aintzat hartuta. Horrelako indarkeria moten ezaugarri eta inguruabarrak etengabe aldatzen dira, teknologiak aldatzen diren neurri berean. Ikuspegi horretatik, zenbait neurri ebalua daitezke, biktimarekin komunikatzeko debekua, esaterako, barnean hartuta mundu birtualarekiko kontaktua, edo delitua egiteko erabili diren bitarteko edo tresnetarako debekua.

- Gogoeta egin sharenting izenez ezagutzen den fenomenoaz eta haur eta nerabeek baimena emateak dituen inplikazioez, horien eskubideak eta garapena kontuan hartuta.
- Kondenatutako pertsonak berriro oker berak egin ez ditzaten zenbait neurri gartu espetxeen esparruan, afektibitate- eta sexu-hezkuntzarekin eta gurasotasun positiboarekin lotuta, adibidez.

Akademia

Ikerketa da haurren kontrako indarkeriari aurre egiteko politika eta programa eraginkorrak landu eta abiarazteko lehen pausoa. Hala ere, ez da aski eskura dugun informazioa. Fenomeno hori aztertzen eta haren barneko askotariko alderdiak aintzat hartzen jarraitu behar dugu. Horretarako, beharrezkoak dira hauek guztiak:

- Haur eta nerabeek Internet nola eta zertarako erabiltzen duten eta horrek guztiak beraien garapenari nola eragiten dion sakon aztertu.
- Online indarkerian esku hartzen duten pertsonen jokabideak eta ezaugarriak aztertu.
- Lehendik landuta dauden definizioak bateratu, zenbait azterlanen emaitzak errazago konparatu ahal izateko.
- Modu batera edo bestera haur eta nerabeekin esku hartzen duten hainbat esparrutako profesionalekin elkarlanean jardun eta elkarri lagundu, horrelako bizipenen diagnostikoa egiteko baliabideak gara ditzagun.

- Online indarkeria prebenitzeko, detektatzeko eta indarkeria horren aurka borrokatzeko garatutako ekintzen eraginkortasuna eta ondorioak ebaluatuko dituen ikerketa-ildo bat garatu.

e. Gizartearentzako gomendioak

Teknologiaekin lotutako indarkeriaren aurrean gizartea sentiberatzeko bidearen lehen pausoa informazioa da, eta ulermena dator gero. Ikusi dugunez, mundu birtualean modu positibo batean sartzea garrantzitsua da haurrak babesten lagundu ahal izateko.

Utzi ditzagun bazterrean aurreiritziak eta beldurrak IKTak erabiltzean. Haurren eta nerabeen ongizatea guzior erantzukizuna da, eta, beraz, indarkeria desagerrarazten laguntzeko aukera du pertsona bakoitzak.

- Saihestu eskandalizatzea edo Interneten erabilera kondenatzea, haurrek eta nerabeek darabiltenean.

- IKTetan pertsona helduen eta adingabeen arteko interakzio egokiez eta desegokiez sentiberatu.

- Indarkeria justifikatzen edo sustatzen duten uste faltsuen indargarri diren ekoizpen komertzial edo artistikoak berrikusi.

- Egin gogoeta komunikabideetan, argitalpenetan eta abarretan ageri den haurren hipersexualizazioaz (neskei dagokienaz, bereziki).

- Eman dagokien balioa haur eta nerabeen kezka eta emozioei, offline babesa eta online laguntza emanaz.

- Errespetatu haur eta nerabeen intimitatea, pribatutasunerako eskubidea eta garapena.

Oharrak

- 1 Jiménez, E., Garmendia, M., y Casado, M. A. (2018). Entre selfies y whatsapps. Oportunidades y riesgos para la infancia y la adolescencia conectadas. España: Gedisa.
- 2 Finkelhor, D. (2007). Developmental victimology. The comprehensive study of childhood victimizations. En Davis, R. C., Luirigio, A. J., & Herman, S. (Eds.), *Victims of crime* (3rd ed.) (pp. 9-34). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- 3 Finkelhor, D. (2008). *Childhood victimization. Violence, crime, and abuse in the lives of young people*. New York, NY: Oxford University Press.
- 4 Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007a). Polyvictimization and trauma in a national longitudinal cohort. *Development and Psychopathology*, 19, 149-166.
- 5 Hamby, S. L., & Grych, J. (2013). *The web of violence: Exploring connections among different forms of interpersonal violence and abuse*. New York: Springer.
- 6 Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Wolak, J., Ybarra, M. L., & Turner, H. (2011). Youth internet victimization in a broader victimization context. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 128-134.
- 7 Todos los extractos incluidos en el informe son historias reales proporcionadas por el Grupo de Investigación en Victimización Infantil y Adolescente (GReVIA), consultor de este informe. Las mismas son fruto de años de trabajo e investigaciones en el campo de la violencia contra la infancia. Todos los nombres y referencias han sido cambiados para proteger la intimidad de las personas protagonistas, a tenor de la legislación en materia de protección de datos personales.
- 8 Yvonne Roberts (2005-07-31). "The One and Only". p. 22. "Following a string of extramarital affairs and several lurid "sexting" episodes, Warne has found himself home alone, with Simone Warne taking their three children and flying the conjugal coop."
- 9 McLaughlin, J.H. (2010). *Crime and punishment: Teen sexting in context*. ExpressO. Recuperado de: <http://works.bepress.com/>
- 10 Si bien es el término por el que es conocido, no se trata de pornografía, ya que no hay consentimiento para su difusión, y en el caso de menores, es delito. Para saber más: Fundación mujeres <http://observatorio-violencia.org/razones-para-no-utilizar-el-termino-porno-por-venganza/>
- 11 Datos obtenidos a través de nuestra encuesta *online*.
- 12 Sabina, C., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2008). The nature and dynamics of internet pornography exposure for youth. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(6), 691-693.
- 13 European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. (2017). *Online sexual coercion and extortion as a form of crime affecting children. Law enforcement perspective*. Recuperado de: www.europol.europa.eu.
- 14 Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2018). Sextortion among adolescents: Results from a national survey of US youth. *Sexual Abuse*, 1-25.
- 15 Van Ouytsel, J., Ponnet, K., & Walrave, M. (2018). Cyber dating abuse victimization among secondary school students from a lifestyle-routine activities theory perspective. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(17), 2767-2776.
- 16 Zweig, J. M., Dank, M., Yahner, J., & Lachman, P. (2013). The rate of cyber dating abuse among teens and how it relates to other forms of teen dating violence. *Journal of Youth and Adolescence*, 1-15.
- 17 Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2018). Sextortion among adolescents: Results from a national survey of US youth. *Sexual Abuse*, 1-25.
- 18 Wolak, J., & Finkelhor, D. (2016). *Sextortion: Findings from a survey of 1,631 victims*. Manchester, New Hampshire: Crimes against Children Research Center.
- 19 Rodríguez Franco, L., López-Cepero Borrego, J., y Rodríguez Díaz, F. J. (2009). Violencia doméstica: Una revisión bibliográfica y bibliométrica. *Psicothema*, 21(2), 248-254.
- 20 Gámez-Guadix, M., Borrajo, E. y Calvete, E. (2018). Abuso, control y violencia en la pareja a través de internet y los smartphones: características, evaluación y prevención. *Papeles del Psicólogo*, 39(3), 218-227.
- 21 Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Wolak, J., Ybarra, M. L., & Turner, H. (2011). Youth internet victimization in a broader victimization context. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 128-134.
- 22 Bennett, D. C., Guran, E. L., Ramos, M. C., & Margolin, G. (2011). College students' electronic victimization in friendships and dating relationships: Anticipated distress and associations with risky behaviors. *Violence and Victims*, 26(4), 410-429.

- 23 Schnurr, M. P., Mahatmya, D., & Basche, R. A. (2013). The role of dominance, cyber aggression perpetration, and gender on emerging adults' perpetration of intimate partner violence. *Psychology of Violence, 1*, 70–83.
- 24 Zweig, J. M., Dank, M., Yahner, J., & Lachman, P. (2013). The rate of cyber dating abuse among teens and how it relates to other forms of teen dating violence. *Journal of Youth and Adolescence, 1*–15.
- 25 Melander, L. A. (2010). College students' perceptions of intimate partner cyber harassment. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 13*, 263–268.
- 26 Gámez-Guadix, M., Borrajo, E. y Calvete, E. (2018). Abuso, control y violencia en la pareja a través de internet y los smartphones: características, evaluación y prevención. *Papeles del Psicólogo, 39*(3), 218-227.
- 27 Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2011). Electronic dating violence: A brief for educators and parents. Cyberbullying Research Center. Recuperado de: <http://www.cyberbullying.us>
- 28 Borrajo, E., Gámez Guadix, M., & Calvete, E. (2015). Justification beliefs of violence, myths about love and cyber dating abuse. *Psicothema, 27*(4), 327-333.
- 29 Gámez-Guadix, M., Borrajo, E., & Calvete, E. (2018). Abuso, control y violencia en la pareja a través de internet y los smartphones: Características, evaluación y prevención. *Papeles del Psicólogo, 39*(3), 218-227.
- 30 Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice, 4*(2), 148-169.
- 31 Save the Children (2016). Yo a eso no juego. Bullying y *cyberbullying* en la infancia.
- 32 Viralizar o hacer viral hace referencia a la difusión con gran rapidez de un contenido o mensaje en internet, normalmente en las redes sociales.
- 33 Katzer, C., Fetchenhauer, D., & Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology, 21*(1), 25-36.
- 34 Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior, 29*(2), 129-156.
- 35 Esto no quiere decir que el acoso escolar no se produzca en otros entornos en los que niñas, niños y adolescentes están presentes, como el deporte y ocio.
- 36 Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 49*(4), 376-385.
- 37 Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 22-30.
- 38 Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 22-30.
- 39 Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology, 49*(2), 147-154.
- 40 Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology, 49*(2), 147-154-
- 41 Rice, E., Petering, R., Rhoades, H., Winetrobe, H., Goldbach, J., Plant, A., & Kordic, T. (2015). Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students. *American Journal of Public Health, 105*(3), e66-e72.
- 42 Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 22-30.
- 43 Garaigordobil, M. (2011). Prevalencia y consecuencias del *cyberbullying*: una revisión. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy, 11*(2), 233-254.
- 44 Garaigordobil, M. (2011). Prevalencia y consecuencias del *cyberbullying*: una revisión. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy, 11*(2), 233-254.
- 45 Bartrina, M. J. (2012). Análisis y abordaje del acoso entre iguales mediante el uso de las nuevas tecnologías. Barcelona, España: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia.
- 46 Chan, S., Khader, M., Ang, J., Tan, E., Khoo, K., & Chin, J. (2012). Understanding 'happy slapping'. *International Journal of Police Science & Management, 14*(1), 42-57.
- 47 Chan, S., Khader, M., Ang, J., Tan, E., Khoo, K., & Chin, J. (2012). Understanding 'happy slapping'. *International Journal of Police Science & Management, 14*(1), 42-57.

- 48 Palasinski, M. (2013). Turning assault into a “harmless prank”—teenage perspectives on happy slapping. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(9), 1909-1923.
- 49 Craven, S., Brown, S., & Gilchrist, E. (2006). Sexual grooming of children: Review of literature and theoretical considerations. *Journal of Sexual Aggression*, 12(3), 287-299.
- 50 Black, P. J., Wollis, M., Woodworth, M., & Hancock, J. T. (2015). A linguistic analysis of grooming strategies of online child sex offenders: Implications for our understanding of predatory sexual behavior in an increasingly computer-mediated world. *Child Abuse & Neglect*, 44, 140-149.
- 51 UNICEF. (Sin fecha). Support the Call for a safer internet with anti-grooming laws. Malasia: Unicef. https://www.unicef.org/malaysia/media_ReplyForAll_MY_Townhall.html#.XE3lQ89KjOQ
- 52 O’Connell, R. (2003). A typology of child cybersexploitation and online grooming practices. *Cyberspace Research Unit*. Recuperado de: <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Grooming-report.pdf>
- 53 Gámez-Guadix, M., Almendros, C., Calvete, E., & De Santisteban, P. (2018). Persuasion strategies and sexual solicitations and interactions in online sexual grooming of adolescents: Modeling direct and indirect pathways. *Journal of Adolescence*, 63, 11-18.
- 54 Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K., & Ybarra, M. (2010). Online “predators” and their victims: Myths, realities and implications for prevention and treatment. *Psychology of Violence*, 1(S), 13-35.
- 55 Las fases que aquí se presentan están basadas en la literatura existente y en los análisis realizados por diversos investigadores de conversaciones entre culpables y menores. Todas las frases que aparecen como ejemplos han sido extraídas de conversaciones reales entre culpables y niños, niñas o adolescentes.
- 56 Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2001). Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth. *Journal of the American Medical Association*, 285(23), 3011-3014.
- 57 Ministerio del Interior. Portal estadístico. Cibercriminalidad. <https://estadisticasdecriminalidad.ses.mir.es>
- 58 Sabina, C., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2008). The nature and dynamics of internet pornography exposure for youth. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(6), 691-693.
- 59 Fleming, M. J., Greentree, S., Cocotti-Muller, D., Elias, K. A., & Morrison, S. (2006). Safety in cyberspace: Adolescents’ safety and exposure online. *Youth & Society*, 38(2), 135-154.
- 60 https://elpais.com/ccaa/2019/01/22/catalunya/1548179137_375184.html
- 61 <https://www.anar.org/anar-alerta-aumento-idea-cion-intentos-suicidio-autolesiones-adolescentes/>
- 62 Encuesta *online* a 6.017 padres y madres en Reino Unido, Estados Unidos, Francia, Alemania, España, República Checa, Australia, Brasil, Canadá y Nueva Zelanda. <https://now.avg.com/digital-abilities-overtake-key-development-milestones-for-todays-connected-children>
- 63 Ley Orgánica 1/1982, de 5 de mayo, sobre protección civil del derecho al honor, a la intimidad personal y familiar y a la propia imagen; Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, de modificación parcial del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil; Ley Orgánica 3/2018, de 5 de diciembre, de Protección de Datos Personales y garantía de los derechos digitales.
- 64 https://www.lasexta.com/noticias/sociedad/youtuber-descubre-sistema-que-permite-miles-pedofilos-llegar-videos-menores_201902215c6f02070cf25f691b9dba6b.html
- 65 https://cadenaser.com/ser/2019/02/18/sociedad/1550513831_467953.html
- 66 Flood, M. (2009). The harms of pornography exposure among children and young people. *Child Abuse Review*, 18(6), 384-400.
- 67 La responsabilidad penal es exigible a partir de los 14 años para menores de edad, según la Ley Orgánica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la responsabilidad penal de los menores.
- 68 Comisión Europea (2019) Infringement number 2018/2197 MEMO/19/462 Implementation of Child Sexual Abuse Directive 2011/93/EU
- 69 Whittle, H. C., Hamilton-Giachritsis, C. E., & Beech, A. R. (2014). In their own words: Young peoples’ vulnerabilities to being groomed and sexually abused online. *Psychology*, 5(10), 1185-1196.

- 70 Khurana, A., Bleakley, A., Jordan, A. B., & Romer, D. (2015). The protective effects of parental monitoring and internet restriction on adolescents' risk of online harassment. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(5), 1039-1047.
- 71 Montiel, I. (2016). Cibercriminalidad social juvenil: La cifra negra. *Revista d'Internet, Dret i Política*, 22, 119-131.
- 72 Walrave, M., & Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children & Society*, 25 (1), 59-72.
- 73 Smith P. K. (2014). *Understanding school bullying: Its nature and prevention strategies*. London, United Kingdom: Sage Publications.
- 74 Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140 (4), 1073-1137.
- 75 Pereda, N., Guilera, G. & Abad, J. (2014b). Victimization and polyvictimization of Spanish children and youth: Results from a community sample. *Child Abuse & Neglect*, 38, 640-649.
- 76 Bergen, E., Ahto, A., Schulz, A., Imhoff, R., Antfolk, J., Schuhmann, P., & Jern, P. (2015). Adult-adult and adult-child/adolescent online sexual interactions: An exploratory self-report study on the role of situational factors. *The Journal of Sex Research*, 52(9), 1006-1016.
- 77 Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K. J. (2009). Trends in Arrests of "Online Predators". New Hampshire: Crimes against Children Research Center
- 78 Briggs, P., Simon, W.T., & Simonsen, S. (2011). An exploratory study of internet- initiated sexual offenses and the chat room sex offender: Has the internet enabled a new typology of sex offender? *Sexual Abuse*, 23, 72-91
- 79 Seto, M. C., Hanson, R. K., & Babchishin, K. M. (2010). Contact sexual offending by men with online sexual offenses. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 23, 124-145.
- 80 De Santisteban, P., y Gámez-Guadix, M. (2017). Online grooming y explotación sexual de menores a través de internet. *Revista de Victimología*, 6, 81-100.
- 81 Save the Children (2016). *Yo a eso no juego. Bullying y cyberbullying en la infancia*.
- 82 John, A., Glendenning, A. C., Marchant, A., Montgomery, P., Stewart, A., Wood, S., Lloyd, K., & Hawton, K. (2018). Self-harm, suicidal behaviours, and cyberbullying in children and young people: Systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, 20(4), 1-15.
- 83 Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Marín-López, I. (2016). Cyberbullying: A systematic review of research, its prevalence and assessment issues in Spanish studies. *Psicología Educativa*, 22(1), 5-18.
- 84 Messias, E., Kindrick, K., & Castro, J. (2014). School bullying, cyberbullying, or both: Correlates of teen suicidality in the 2011 CDC youth risk behavior survey. *Comprehensive Psychiatry*, 55(5), 1063-1068.
- 85 Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Marín-López, I. (2016). Cyberbullying: A systematic review of research, its prevalence and assessment issues in Spanish studies. *Psicología Educativa*, 22(1), 5-18.
- 86 El suicidio es la segunda causa de fallecimiento entre personas de 15 a 29 años en todo el mundo, según la OMS (2018) y la tercera en España, según datos del INE de 2017.
- 87 Wells, M., & Mitchell, K. (2007). Youth sexual exploitation on the internet: DSM-IV diagnosis and gender differences in co-occurring mental health issues. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24(3), 235-259
- 88 Mitchell, K., Ybarra, M., & Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use. *Child Maltreatment*, 12(4), 314-324.
- 89 Medrano, J. L. J., Lopez Rosales, F., & Gámez-Guadix, M. (2018). Assessing the links of sexting, cybervictimization, depression, and suicidal ideation among university students. *Archives of Suicide Research*, 22(1), 153-164.
- 90 Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A., & Collings, G. (2013). A review of online grooming: Characteristics and concerns. *Aggression and Violent Behavior*, 18, 62-70.
- 91 Montiel, I. (2016). Cibercriminalidad social juvenil: la cifra negra. *Revista de Internet, Derecho y Política*, 22, 119-131.
- 92 Wells, M., & Mitchell, K. J. (2007). Youth sexual exploitation on the internet: DSM-IV diagnoses and gender differences in co-occurring mental health issues. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24(3), 235-260.

93 EDUCO (2018) - Universidad Pontificia Comillas, Cátedra Santander de Derecho y Menores, Facultad de Derecho. Los costes de la violencia contra la infancia. Impacto económico y social.

94 Ministerio del Interior (2017). Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2017. Madrid: Ministerio del Interior. Recuperado de: <http://www.interior.gob.es/>

95 Montiel, I. (2016). Cibercriminalidad social juvenil: la cifra negra. Revista de internet, Derecho y Política, 22, 119-131.

96 Se incluyen en estas estadísticas el *online grooming* y actos del delito como la petición de material sexual y exhibir obligando a un menor actos de carácter sexual a través de internet.

97 Incluye cualquier contacto a través de la red que obligue a una persona a actuar en contra de su voluntad, por miedo o por la presión ejercida por quien ataca a través de las TIC. Así, incluiría la violencia por *sextorsión*, aunque podrían incluirse otras formas como la violencia en la pareja o expareja, o incluir amenazas ejercidas por quien acosa o abusa *online*.

98 En el Estudio sobre cibercriminalidad se cuentan 2.287 denuncias por delitos contra menores de edad. Sin embargo, hemos comprobado que existe una errata, ya que, en el número de denuncias por delitos sexuales, al sumar las denuncias desagregadas por género (455 +248) el resultado es 703. Por ello, si respetamos la suma, el número de denuncias totales sería 2.286. Para respetar el rigor del estudio, hemos preferido contabilizar esta última cifra.

99 Nota. Porcentajes ponderados obtenidos sobre el total de hombres (n =207) y mujeres (n = 194), considerando que cada participante podía dar más de una respuesta. Se muestran las 10 redes más usadas entre los participantes.

100 Ver epígrafe de violencia en la pareja o expareja.

101 Recuperado de: http://www.congreso.es/public_oficiales/L10/CONG/BOCG/D/BOCG-10-D-643.PDF

102 <http://www.tudecideseninternet.es>

103 Ministerio del Interior (2013). Instrucción 7/2013 de la Secretaría de Estado de Seguridad http://www.interior.gob.es/documents/642012/1568685/Instruccion_7_2013.pdf/cef1a61c-8fe4-458d-ae0dca1f3d336ace

104 Recuperado de: <https://www.aepd.es/media/convenios/otros/convenio-marco-aepd-mecd.pdf>

105 <https://www.pantallasamigas.net>

106 Instituto Español de Ciberseguridad, organismo dependiente del Ministerio de Economía y Empresa.

107 <https://www.is4k.es>

108 Educastur. Consejería de Educación (2015) <https://www.educastur.es/-/programa-uso-prevencion-del-ciberracoso-y-uso-seguro-de-las-tic?inher>

109 Equipo Multidisciplinar de Investigación del Cyberbullying (2011) Protocolo de actuación escolar ante el *cyberbullying*. <http://www.protocolo-cyberbullying.com>

110 Xunta de Galicia. Axencia para a Modernización Tecnolóxica. Programa Rapaciñ@s <http://rapacinas.gal/>

111 Generalitat de Catalunya. Jove.cat <http://jovecat.gencat.cat/ca/temes/tecnologia/seguretat-a-la-xarxa/>

112 Defensor del Menor de la Comunidad de Madrid (2011) <http://www.madrid.org/bvirtual/BVCM013909.pdf>

113 Conselleria de Cultura, Educació i Esport. Generalitat Valenciana. http://sai.edu.gva.es/sites/default/files/docs/Manual_Buen_Uso_internet_es.pdf

114 Consejería de Educación y Deporte de la Junta de Andalucía. (2017) <http://www.juntadeandalucia.es/educacion/portals/delegate/content/fb2e79b3-4146-4d03-8001-9650eefc0f02>

115 Ley Orgánica 3/2018, de 5 de diciembre, de Protección de Datos Personales y garantía de los derechos digitales.

116 Tamarit Sumalla, J. M. (2018). ¿Son abuso sexual las interacciones sexuales en línea? Particularidades de la victimización sexual de menores a través de las TIC. *Revista de internet, Derecho y Política*, 26, 30-42.

117 Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Ybarra, M. L. (2010). Online “predators” and their victims: Myths, realities, and implications for prevention and treatment. *Psychology of Violence*, 1, 13-35.

118 Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Youth internet users at risk for the most serious online sexual solicitations. *American Journal of Preventive Medicine*, 32, 532-537.

119 Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Ybarra, M. L. (2010). Online “predators” and their victims: Myths, realities, and implications for prevention and treatment. *Psychology of Violence*, 1, 13-35.

Alfaro González, M., Vázquez Fernández, M. E., Fierro Urturi, A., Herrero Bregón, B., Muñoz Moreno, M. F., Rodríguez Molinero, L., y la Salud, G. D. E. P. (2015). Uso y riesgos de las tecnologías de la información y comunicación en adolescentes de 13-18 años. *Acta Pediátrica Española*, 73(6), e126-e135.

Álvarez-García, D., Núñez, J.C., Dobarro, A., & Rodríguez, C. (2015). Risk factors associated with cybervictimization in adolescence. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 15, 226-235.

Bibliografía

- Álvarez García, D., Núñez Pérez, J. C., Álvarez Pérez, L., Dobarro González, A., Rodríguez Pérez, C., y González Castro, M. P. (2011). Violencia a través de las tecnologías de la información y la comunicación en estudiantes de secundaria. *Anales de Psicología*, 27(1), 221-231.
- Atkinson, C., & Newton, D. (2010). Online behaviours of adolescents: Victims, perpetrators and Web 2.0. *Journal of Sexual Aggression*, 16(1), 107-120.
- Banyard, V. L., Plante, E. G., & Moynihan, M. M. (2004). Bystander education: Bringing a broader perspective to sexual violence prevention. *Journal of Community Psychology*, 32, 61-79.
- Bartrina, M. J. (2012). Análisis y abordaje del acoso entre iguales mediante el uso de las nuevas tecnologías. Barcelona, España: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Generalitat de Catalunya. Department de Justicia.
- Bates, S. (2017). Revenge porn and mental health: A qualitative analysis of the mental health effects of revenge porn on female survivors. *Feminist Criminology*, 12(1), 22-42.
- Baumgartner, S. E., Sumter, S. R., Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2012). Identifying teens at risk: Developmental pathways of online and offline sexual risk behavior. *Pediatrics*, 2008-2012.
- Baumgartner, S. E., Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2010). Unwanted online sexual solicitation and risky sexual online behavior across the lifespan. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31(6), 439-447.
- Bennett, D. C., Guran, E. L., Ramos, M. C., & Margolin, G. (2011). College students' electronic victimization in friendships and dating relationships: Anticipated distress and associations with risky behaviors. *Violence and Victims*, 26(4), 410-429.
- Bergen, E., Ahto, A., Schulz, A., Imhoff, R., Antfolk, J., Schuhmann, P. & Jern, P. (2015). Adult-adult and adult-child/adolescent online sexual interactions: An exploratory self-report study on the role of situational factors. *The Journal of Sex Research*, 52(9), 1006-1016.
- Black, P. J., Wollis, M., Woodworth, M., & Hancock, J. T. (2015). A linguistic analysis of grooming strategies of online child sex offenders: Implications for our understanding of predatory sexual behavior in an increasingly computer-mediated world. *Child Abuse & Neglect*, 44, 140-149.
- Borrajo, E., Gámez Guadix, M., & Calvete, E. (2015). Justification beliefs of violence, myths about love and cyber dating abuse. *Psicothema*, 27(4), 327-333.
- Briggs, P., Simon, W. T., & Simonsen, S. (2011). An exploratory study of internet-initiated sexual offenses and the chat room sex offender: Has the internet enabled a new typology of sex offender?. *Sexual Abuse*, 23, 72-91.
- Bringué, X. y Sádaba, C. (2009). La generación interactiva en España. Niños y adolescentes ante las pantallas. Colección Fundación Telefónica. Barcelona: Ariel. Recuperado de: http://www.osimga.org/export/sites/osimga/gl/documentos/d/Bringue_Sadaba_Generacion-interactiva-espana-1.pdf.
- Buelga, S., Cava, M. J., y Musitu, G. (2010). *Cyberbullying*: victimización entre adolescentes a través del teléfono móvil y de internet. *Psicothema*, 22(4), 784-789.
- Buelga, S., y Pons, J. (2012). Agresiones entre adolescentes a través del teléfono móvil y de internet. *Psychosocial Intervention*, 21(1), 91-101.
- Calvete, E., Orue, I., Estévez, A., Villardón, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26(5), 1128-1135.
- Chan, S., Khader, M., Ang, J., Tan, E., Khoo, K., & Chin, J. (2012). Understanding 'happy slapping'. *International Journal of Police Science & Management*, 14(1), 42-57.
- Comisión Europea. Unión Europea (2019) http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-19-462_EN.htm
- Congreso de los Diputados. España (2015) http://www.congreso.es/public_oficiales/L10/CONG/BOCG/D/BOCG-10-D-643.PDF
- Craven, S., Brown, S., & Gilchrist, E. (2006). Sexual grooming of children: Review of literature and theoretical considerations. *Journal of Sexual Aggression*, 12(3), 287-299.
- Daine, K., Hawton, K., Singaravelu, V., Stewart, A., Simkin, S., & Montgomery, P. (2013). The power of the web: A systematic review of studies of the influence of the internet on self-harm and suicide in young people. *PLoS ONE*, 8(10), 1-6.
- Dake, J.A., Price, J.H., Maziarz, L., & Ward, B. (2012). Prevalence and correlates of sexting behavior in adolescents. *American Journal of Sexuality Education*, 7, 1-15.

- Darvell, M. J., Walsh, S. P., & White, K. M. (2011). Facebook tells me so: Applying the theory of planned behavior to understand partner-monitoring behavior on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14(12), 717-722.
- De Santisteban, P., y Gámez-Guadix, M. (2017). *Online grooming y explotación sexual de menores*. *Revista de Victimología*, 6, 81-100.
- De Santisteban, P., & Gámez-Guadix, M. (2018). Prevalence and risk factors among minors for online sexual solicitations and interactions with adults. *The Journal of Sex Research*, 55(7), 939-950.
- Döring, N. (2014). Consensual sexting among adolescents: Risk prevention through abstinence education or safer sexting? *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 8(1), 1-18.
- Echeburúa, E. (2004). *Superar un trauma: el tratamiento de las víctimas de sucesos violentos*. Madrid: Pirámide.
- EDUCO (2018) - Universidad Pontificia Comillas, Cátedra Santander de Derecho y Menores, Facultad de Derecho. *Los costes de la violencia contra la infancia. Impacto económico y social*.
- Elgar, F. J., Napoletano, A., Saul, G., Dirks, M. A., Craig, W., Poteat, V. P., Holt, M., & Koenig, B. W. (2014). Cyberbullying victimization and mental health in adolescents and the moderating role of family dinners. *JAMA Pediatrics*, 168(11), 1015-1022.
- Erdur-Baker, Ö. (2010). Cyberbullying and its correlation to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New media & society*, 12(1), 109-125.
- Estévez, A., Villardón, L., Calvete, E., Padilla, P., y Orue, I. (2010). Adolescentes víctimas de cyberbullying: Prevalencia y características. *Psicología Conductual*, 18(1), 73-89.
- European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. (2017). *Online sexual coercion and extortion as a form of crime affecting children. Law enforcement perspective*. Recuperado de: www.europol.europa.eu.
- Fahy, A.E., Stansfeld, S.A., Smuk, M., Smith, N.R., Cummins, S., & Clark, C. (2016). Longitudinal associations between cyberbullying involvement and adolescent mental health. *Journal of Adolescent Health*, 59(5), 502-509.
- Ferrer Pérez, V. A. y Bosch Fiol, E. (2013). Del amor romántico a la violencia de género. Para una coeducación emocional en la agenda educativa. *Profesorado*, 17, 105-122.
- Finkelhor, D. (2007). Developmental victimology. The comprehensive study of childhood victimizations. En Davis, R. C., Luirigio, A. J., & Herman, S. (Eds.), *Victims of crime* (3rd ed.) (pp. 9-34). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Finkelhor, D. (2008). *Childhood victimization. Violence, crime, and abuse in the lives of young people*. New York, NY: Oxford University Press.
- Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Wolak, J. (2000). *Online victimization: A report on the Nation's Youth*. Alexandria, Va: National Center for Missing & Exploited Children.
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., & Turner, H. A. (2007a). Polyvictimization and trauma in a national longitudinal cohort. *Development and Psychopathology*, 19, 149-166.
- Fleming, M. J., Greentree, S., Cocotti-Muller, D., Elias, K. A., & Morrison, S. (2006). Safety in cyberspace: Adolescents' safety and exposure online. *Youth & Society*, 38(2), 135-154.
- Flood, M. (2009). The harms of pornography exposure among children and young people. *Child Abuse Review: Journal of the British Association for the Study and Prevention of Child Abuse and Neglect*, 18(6), 384-400.
- Fu, K., Chan, C., & Ip, P. (2014). Exploring the relationship between cyberbullying and unnatural child death: an ecological study of twenty-four European countries. *BMC Pediatrics*, 14(195), 1-6.
- Gámez-Guadix, B., Almendros, C., Calvete, E., & De Santisteban, P. (2018). Persuasion strategies and sexual solicitations and interactions in online sexual grooming of adolescents: Modeling direct and indirect pathways. *Journal of Adolescence*, 63, 11-18.
- Gámez-Guadix, M., Borrajo, E. y Calvete, E. (2018). Abuso, control y violencia en la pareja a través de internet y los smartphones: características, evaluación y prevención. *Papeles del Psicólogo*, 39(3), 218-227.
- Gámez-Guadix y B. Calvete. (2018). Abuso, control y violencia en la pareja a través de internet y los smartphones: características, evaluación y prevención. *Papeles del Psicólogo*, 39(3), 218-227.

- Gámez-Guadix, M., & Mateos-Pérez, E. (2019). Longitudinal and reciprocal relationships between sexting, online sexual solicitations, and cyberbullying among minors. *Computers in Human Behavior*, 94, 70-76.
- Garaigordobil, M. (2011). Prevalencia y consecuencias del *cyberbullying*: una revisión. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 11(2), 233-254.
- Garmendia, M., Casado, M. A., Jiménez, E., Garitaonandia, C., & Mascheroni, G. (2017). Net Children Go Mobile: Risks and opportunities on internet and the use of mobile devices amongst Spanish children (2010-2015). Bilbao, Spain. Recuperado de: <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/participant-countries/spain/NCGM-Executive-Summary-Spain.pdf>
- González, R. y Santana, J D. (2001). *Violencia en parejas jóvenes: Análisis y prevención*. Madrid: Pirámide.
- González-Cabrera, J., León-Mejía, A., Beranuy, M., Gutiérrez-Ortega, M., Álvarez-Bardón, A., & Machimbarrena, J.M. (2018). Relationship between cyberbullying and health-related quality of life in a sample of children and adolescents. *Quality of Life Research*, 27(20), 2609-2618.
- González-Ortega, I., Echeburúa, E., y Corral, P. (2008). Variables significativas en las relaciones violentas en parejas jóvenes: Una revisión. *Psicología Conductual*, 16(2), 207-225.
- González-Ortega, E., & Orgaz-Baz, B. (2013). Minors' exposure to online pornography: Prevalence, motivations, contents and effects. *Anales de Psicología*, 29(2), 319-327.
- Guilera, G., Pereda, N., y Abad, J. (2012). Victimización de menores a través de internet: descripción y características de las víctimas de *online grooming*. En *Delito, pena, política criminal y tecnologías de la información y la comunicación en las modernas ciencias penales* (pp. 91-105). Salamanca, España: Universidad de Salamanca.
- Gutiérrez, R., Vega, L., & Rendón, A. E. (2013). Usos de la internet y teléfono celular asociados a situaciones de riesgo de explotación sexual de adolescentes. *Salud mental*, 36(1), 41-48.
- Hamby, S. L., & Grych, J. (2013). *The web of violence: Exploring connections among different forms of interpersonal violence and abuse*. New York: Springer.
- Hamilton-Giachritsis, C., Hanson, E., Whittle, H.C., & Beech, A.R. (2017). *Everyone deserves to be happy and safe: A mixed methods study exploring how online and offline child sexual abuse impact young people and how professionals respond to it*. London: National Society for the Prevention of Cruelty to Children.
- Harel-Fisch, Y., Abdeen, Z., Walsh, S.D., Radwan, Q., & Fogel-Grinvald, H. (2012). Multiple risk behaviors and suicidal ideation and behavior among Israeli and Palestinian adolescents. *Social Science & Medicine*, 75(1), 98-108.
- Hemphill, S. A., Tollit, M., Kotevski, A., & Heerde, J. A. (2015). Predictors of traditional and cyber-bullying victimization: A longitudinal study of Australian secondary school students. *Journal of Interpersonal Violence*, 30(15), 2567-2590.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29(2), 129-156.
- Hinduja, S., & Patchin, J.W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide. *Archives of Suicide Research*, 14(3), 206-221.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2011). *Electronic dating violence: A brief for educators and parents*. Cyberbullying Research Center. Recuperado de: <http://www.cyberbullying.us>
- Houck, C.D., Barker, D., Rizzo, C., Hancock, E., Norton, A., & Brown, L.K. (2014). Sexting and sexual behavior in at-risk adolescents. *Pediatrics*, 133, e276-282.
- Huang, Y. Y., & Chou, C. (2010). An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1581-1590.
- Instituto Nacional de Estadística (INE). (2018). *Encuesta sobre Equipamiento y Uso de Tecnologías de la Información y Comunicación en los hogares*. Instituto Nacional de Estadística. Recuperado de: http://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176741&menu=ultiDatos&idp=1254735976608
- Jessor, R. (1991). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Journal of Adolescent Health*, 12(8), 597-605.
- Jiménez, E., Garmendia, M., y Casado, M.A. (2018). *Entre selfies y whatsapps. Oportunidades y riesgos para la infancia y la adolescencia conectadas*. España: Gedisa.

- Jones, L. M., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2012). Trends in youth internet victimization: Findings from three youth internet safety surveys 2000–2010. *Journal of Adolescent Health, 50*(2), 179-186.
- John, A., Glendenning, A.C., Marchant, A., Montgomery, P., Stewart, A., Wood, S., Lloyd, K., & Hawton, K. (2018). Self-harm, suicidal behaviours, and cyberbullying in children and young people: Systematic review. *Journal of Medical Internet Research, 20*(4), 1-15.
- Juvonen, J., & Gross, E.F. (2008). Extending the school grounds? Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health, 78*(9), 496-505.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D., & Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology, 21*(1), 25-36.
- Kellerman, I., Margolin, G., Borofsky, L. A., Baucom, B., & Iturralde, E. (2013). Electronic aggression among emerging adults: Motivation and Contextual Factors. *Emerging Adulthood, 1*(4), 293-304.
- Khurana, A., Bleakley, A., Jordan, A. B., & Romer, D. (2015). The protective effects of parental monitoring and internet restriction on adolescents' risk of online harassment. *Journal of Youth and Adolescence, 44*(5), 1039-1047
- Krieger, M. A. (2017). Unpacking "sexting": A systematic review of nonconsensual sexting in legal, educational, and psychological literatures. *Trauma, Violence, & Abuse, 18*(5), 593-601.
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: A critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin, 140* (4), 1073–1137.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students. *Journal of Adolescent Health, 41*(6), 22-30.
- Ley Orgánica 1/1982, de 5 de mayo, sobre Protección Civil del derecho al honor, a la intimidad personal y familiar y a la propia imagen.
- Ley Orgánica 3/2018, de 5 de diciembre, de Protección de Datos Personales y garantía de los derechos digitales.
- Ley Orgánica 1/1996, de 15 de enero, de Protección Jurídica del Menor, de modificación parcial del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil.
- Ley Orgánica 5/2000, de 12 de enero, reguladora de la responsabilidad penal de los menores.
- Livingstone, S., Bober, M. & Helsper, E.J. (2005). Internet literacy among children and young people: findings from the UK Children Go Online Project. London: LSE Research Online. Recuperado de: <http://eprints.lse.ac.uk/397/1/UKCGOonlineLiteracy.pdf>
- Livingstone, S., & Görzig, A. (2012). Sexting: The exchange of sexual messages online among European youth. En S. Livingstone, L. Haddon, & A. Görzig (Eds.), *Children, risk and safety on the internet* (pp.151-164). Bristol: The Policy Press.
- Livingstone, S., Görzig, A., & Ólafsson, K., (2011). Disadvantaged children and online risk EU kids online II. London, UK: London School of Economics & Political Science.
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2010). Risks and safety for children on the internet: the UK report: full findings from the EU Kids Online survey of UK 9-16 year olds and their parents. EU Kids Online. London, UK: London School of Economics & Political Science. Recuperado de: http://eprints.lse.ac.uk/33730/1/EU_Kids_Online_Report_April2014.pdf
- Livingstone, S., Mascheroni, G., Ólafsson, K., & Haddon, L. (2014). Children's online risks and opportunities: Comparative findings from EU Kids Online and Net Children Go Mobile. (Online). Recuperado de: http://eprints.lse.ac.uk/60513/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_EU_%20Kids%20Online_EU%20Kids%20Online-Children's%20online%20risks_2014.pdf
- Livingstone, S., & Smith, P.K. (2014) Research Review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: The nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. *Journal of Child Psychology & Psychiatry, 55*, 635-654.
- Montilla, M., Pazos, M., Romero, C., y Martín, A. (2013). Visión de los adolescentes sobre la violencia de género en pareja de jóvenes ¿Un factor negativo las redes sociales? *La Convivencia Escolar: Un acercamiento multidisciplinar, 437-444*.
- Martín Montilla, A., Pazos Gómez, M., Montilla Coronado, M. V. C., y Romero Oliva, C. (2016). Una modalidad actual de violencia de género en parejas de jóvenes: las redes sociales. *Educación XX1, 19*(2), 405-429.
- Mata, L. (2017). Aspectos jurídicos del acoso y ciberacoso escolar. *Revista de Estudios de Juventud, 115*, 13-29.

- McLaughlin, J.H. (2010). Crime and punishment: Teen sexting in context. *ExpressO*. Recuperado de: <http://works.bepress.com/>
- Medrano, J.L.J., Lopez Rosales, F., & Gámez-Guadix, M. (2018). Assessing the links of sexting, cybervictimization, depression, and suicidal ideation among university students. *Archives of Suicide Research*, 22(1), 153-164.
- Melamud, A., Nasanovsky, J., Otero, P., Canosa, D., Enriquez, D., Köhler, C., y Svetliza, J. (2009). Usos de internet en hogares con niños de entre 4 y 18 años: control de los padres sobre este uso. Resultados de una encuesta nacional. *Archivos argentinos de pediatría*, 107(1), 30-36.
- Melander, L. A. (2010). College students' perceptions of intimate partner cyber harassment. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13, 263-268.
- Messias, E., Kindrick, K., & Castro, J. (2014). School bullying, cyberbullying, or both: Correlates of teen suicidality in the 2011 CDC youth risk behavior survey. *Comprehensive Psychiatry*, 55(5), 1063-1068.
- Ministerio de Interior. (2014). Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2014. Madrid: Ministerio del Interior. Recuperado de: <http://www.interior.gob.es>
- Ministerio de Interior. (2015). Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2015. Madrid: Ministerio del Interior. Recuperado de: <http://www.interior.gob.es>
- Ministerio de Interior. (2016). Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2016. Madrid: Ministerio del Interior. Recuperado de: <http://www.interior.gob.es>
- Ministerio del Interior (2017). Estudio sobre la cibercriminalidad en España 2017. Madrid: Ministerio del Interior. Recuperado de: <http://www.interior.gob.es/>
- Mishna, F., Cook, C., Gadalla, T., Daciuk, J., & Solomon, S. (2010). Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(3), 362-374.
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2001). Risk factors for and impact of online sexual solicitation of youth. *Journal of the American Medical Association*, 285(23), 3011-3014.
- Mitchell, K., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Youth internet users at risk for the most serious online sexual solicitations. *American Journal of Preventive Medicine*, 32, 532-537.
- Mitchell, K. J., Finkelhor, D., Wolak, J., Ybarra, M. L., & Turner, H. (2011). Youth internet victimization in a broader victimization context. *Journal of Adolescent Health*, 48(2), 128-134.
- Mitchell, K. J., & Jones, L. M. (2011). Youth internet Safety Study (YISS): Methodology Report. Recuperado de: <https://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1049&context=ccrc>
- Mitchell, K., Ybarra, M., & Finkelhor, D. (2007). The relative importance of online victimization in understanding depression, delinquency, and substance use. *Child Maltreatment*, 12(4), 314-324.
- Montiel, I. (2015). Victimización juvenil sexual *online*: incidencia, características, gravedad y co-ocurrencia con otras formas de victimización (Tesis doctoral). Universidad de Valencia, Valencia.
- Montiel, I. (2016). Cibercriminalidad social juvenil: La cifra negra. *Revista d'Internet, Dret i Política*, 22, 119-131.
- Montiel, I., y Agustina, J. (2019). Cibervíctimas con discapacidad: cuestiones victimológicas y retos forenses. *Revista Española de Medicina Legal*, 45(1), 1-3.
- Montiel, I., y Carbonell, E. (2012). Cuestionario de victimización juvenil mediante internet y/o teléfono móvil [Juvenile Online Victimization Questionnaire, JOV-Q.] Número de patente 09/2011/1982. Valencia, Spain: Registro Propiedad Intelectual Comunidad Valenciana.
- Montiel, I., Carbonell, E., & Pereda, N. (2016). Multiple online victimization of Spanish adolescents: Results from a community sample. *Child Abuse & Neglect*, 52, 123-134.
- Montilla, M., Pazos, M., Romero, C., y Martín, A. (2013). Visión de los adolescentes sobre la violencia de género en pareja de jóvenes Un factor negativo las redes sociales. *La Convivencia Escolar: Un acercamiento multidisciplinar*, 437-444.
- Muñoz-Miralles, R., Ortega-González, R., Batalla-Martínez, C., López-Morón, M. R., Manresa, J. M., y Torán-Monserrat, P. (2014). Acceso y uso de nuevas tecnologías entre los jóvenes de educación secundaria, implicaciones en salud. *Estudio JOITIC. Atención Primaria*, 46(2), 77-88.
- National Coalition to Prevent Child Sexual Abuse and Exploitation. (2013). Impact of exposure to sexually explicit and exploitative materials. Recuperado de www.preventtogether.org

- Navarro-Gómez, N. (2017). El suicidio en jóvenes en España: cifras y posibles causas. Análisis de los últimos datos disponibles. *Clínica y Salud*, 28(1), 25-31.
- O'Connell, R. (2003). A typology of child cybersexploitation and online grooming practices. Cyberspace Research Unit. Recuperado de: <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>
- Ortega Ruiz, R., Calmaestra Villén, J., & Mora Merchán, J. A. (2008). Cyberbullying. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 8(2), 183-192.
- Owens, E. W., Behun, R. J., Manning, J. C. & Reid, R. C. (2012). The impact of internet pornography on adolescents: A review of the research. *Sexual Addiction and Compulsivity*, 19, 99-122.
- Palasinski, M. (2013). Turning assault into a "harmless prank"—teenage perspectives on happy slapping. *Journal of Interpersonal Violence*, 28(9), 1909-1923.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth violence and juvenile justice*, 4(2), 148-169.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2018). Sextortion among adolescents: Results from a national survey of US youth. *Sexual Abuse*, 1-25.
- Peluchette, J. V., Karl, K., Wood, C., & Williams, J. (2015). Cyberbullying victimization: Do victims' personality and risky social network behaviors contribute to the problem? *Computers in Human Behavior*, 52, 424-435.
- Pereda, N., Abad, J. y Guilera, G. (2012). Victimología del desarrollo. Incidencia y repercusiones de la victimización y la polivictimización en jóvenes catalanes. Barcelona: Centro de Estudios Jurídicos y Formación Especializada.
- Pereda, N., Abad, J., Guilera, G., y Arch, M. (2015). Victimización sexual autorreportada en adolescentes españoles comunitarios y en colectivos de riesgo. *Gaceta Sanitaria*, 29(5), 328-334.
- Pereda, N., Guilera, G., y Abad, J. (2014a). Victimización infanto-juvenil en España: Una revisión sistemática de estudios epidemiológicos. *Papeles del Psicólogo*, 35(1), 66-77.
- Pereda, N., Guilera, G. & Abad, J. (2014b). Victimization and polyvictimization of Spanish children and youth: Results from a community sample. *Child Abuse & Neglect*, 38, 640-649.
- Pinto-Cortez, C., Pereda, N., & Álvarez-Lister, M. S. (2018). Child Victimization and Poly-Victimization in a Community Sample of Adolescents in Northern Chile. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 27(9), 983-1002.
- Quayle, E., Löf, L. y Palmer, T. (2008). El uso de niños, niñas y adolescentes en pornografía y la explotación sexual de menores en internet. Brasil: ECPAT International. III Congreso Mundial contra la Explotación Sexual de Niños, Niñas y Adolescentes (ESNNA).
- Quesada, S., Fernández-González, L., y Calvete, E. El sexteo (sexting) en la adolescencia: frecuencia y asociación con la victimización de ciberacoso y violencia en el noviazgo. *Psicología Conductual*, 26(2), 225-242.
- Raskauskas, J. (2009). Text-bullying: Associations with traditional bullying and depression among New Zealand adolescents. *Journal of School Violence*, 9(1), 74-97.
- Rice, E., Petering, R., Rhoades, H., Winetrobe, H., Goldbach, J., Plant, A., & Kordic, T. (2015). Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students. *American Journal of Public Health*, 105(3), e66-e72.
- Rivas, M. J. M., Lozano, M. P. G., y Gómez, J. L. G. (2003). Violencia en las relaciones de pareja en adolescentes y jóvenes: una revisión. *Psicopatología Clínica Legal y Forense*, 3(3), 23-39.
- Rodríguez Franco, L., López-Cepero Borrego, J., y Rodríguez Díaz, F. J. (2009). Violencia doméstica: Una revisión bibliográfica y bibliométrica. *Psicothema*, 21(2), 248-254.
- Sabina, C., Wolak, J. & Finkelhor, D. (2008). The Nature and Dynamics of internet Pornography Exposure for Youth. *Cyber Psychology & Behavior*, 11(6), 691-693.
- Sakellariou, T., Carroll, A., & Houghton, S. (2012). Rates of cyber victimization and bullying among male Australian primary and high school students. *School Psychology International*, 33(5), 533-549.
- Sampasa-Kanyinga, H., Roumeliotis, P., & Xu, H. (2014). Associations between cyberbullying and school bullying victimization and suicidal ideation, plans and attempts among Canadian schoolchildren. *PLoS ONE*, 9(7), e102145.
- Saunders, B. E. (2003). Understanding children exposed to violence: Toward an integration of overlapping fields. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(4), 356-376.

- Save the Children (2018). Bajo el mismo techo. Las Casas de los Niños: un recurso para atender a niños y niñas víctimas de abuso sexual y sus familias en Catalunya. Save The Children España, sede territorial de Catalunya.
- Save the Children (2016). Bullying y *Cyberbullying* en la infancia. Save the Children España.
- Schnurr, M. P., Mahatmya, D., & Basche, R. A. (2013). The role of dominance, cyber aggression perpetration, and gender on emerging adults' perpetration of intimate partner violence. *Psychology of Violence*, 1, 70-83.
- Seto, M. C., Hanson, R. K., & Babchishin, K. M. (2010). Contact sexual offending by men with online sexual offenses. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 23, 124-145.
- Slonje, R., & Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying? *Scandinavian Journal of Psychology*, 49(2), 147-154.
- Smith, P. K. (2000). What good schools can do about bullying. *Childhood*, 7, 193-212.
- Smith, P. K. (2012). Cyberbullying and cyber aggression. In A. B. N. S. R. Jimerson, M. J. Mayer, & M. J. Furlong (Eds.). *Handbook of school violence and school safety: International research and practice* (2nd ed., pp. 93-103). New York: Routledge.
- Smith P.K. (2014). *Understanding school bullying: Its nature and prevention strategies*. London, United Kingdom: Sage Publications.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Soderstrom, B. (2006). Experiences from and questions raised in clinical practice. In I. Thalen & B. Bredesen (Eds.), *Children and young persons with abusive and violent experiences connected to cyberspace: Challenges for research, rehabilitation, prevention and protection* (p. 46). Stockholm, Sweden: Swedish Children's Welfare Foundation, Council of the Baltic Sea States.
- Sozio, M. E., Ponte, C., Sampaio, I. V., Senne, F., Ólafsson, K., Alves, S. J., & Garroux, C. (2015). Children and internet use: A comparative analysis of Brazil and seven European countries. Londres: London School of Economics, EU Kids Online. Recuperado de: [http://www2.fcsh.unl.pt/eukidsonline/docs/Brazil %20- %20NCGM_COMPARATIVE %20REPORT.pdf](http://www2.fcsh.unl.pt/eukidsonline/docs/Brazil%20-%20NCGM_COMPARATIVE%20REPORT.pdf)
- Tamarit Sumalla, J. M. (2018). ¿Son abuso sexual las interacciones sexuales en línea? Particularidades de la victimización sexual de menores a través de las TIC. *Revista de internet, Derecho y Política*, 26, 30-42.
- Temple, J., Choi, H., Brem, M., Wolford-Clevenger, C., Stuart, G., Peskin, M., & Elmquist, J. (2016). The temporal association between traditional and cyber dating abuse among adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 340-349.
- Temple, J.R., Le, V.D., van den Berg, P., Ling, Y., Paul, J.A., & Temple, B.W. (2014). Brief report: Teen sexting and psychosocial health. *Journal of Adolescence*, 37(1), 33-36.
- UNICEF. (Sin fecha). Support the Call for a safer internet with anti-grooming laws. Malasia: Unicef. Recuperado de: https://www.unicef.org/malaysia/media_ReplyForAll_MY_Townhall.html#.XE3tQ89KjOQ
- Van Geel, M., Vedder, P., & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents. *JAMA Pediatrics*, 168(5), 435-442.
- Van Ouytsel, J., Ponnet, K., & Walrave, M. (2018). Cyber dating abuse victimization among secondary school students from a lifestyle-routine activities theory perspective. *Journal of Interpersonal Violence*, 33(17), 2767-2776.
- Villacampa, C. (2017). Teen sexting: Prevalence, characteristics and legal treatment. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 49, 10-21.
- Walrave, M., & Heirman, W. (2011). Cyberbullying: Predicting victimisation and perpetration. *Children & Society*, 25 (1), 59-72.
- Webster, S., Davidson, J., Bifulco, A., Gottschalk, P., Caretti, V., Pham, T., & Graparo, G. (2012). European online grooming project (Final report). European Commission Safer internet Plus Programme. Recuperado de: <http://image.guardian.co.uk/sys-files/Society/documents/2003/07/17/Groomingreport.pdf>
- Wells, M., & Mitchell, K. (2007). Youth sexual exploitation on the internet: DSM-IV diagnosis and gender differences in co-occurring mental health issues. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24(3), 235-259.
- Wells, M., & Mitchell, K. J. (2013). Patterns of internet use and online risk of online victimization for youth with and without disabilities. *Journal of Special Education*, 48, 204-213.

Whittle, H. C., Hamilton-Giachritsis, C. E., & Beech, A. R. (2014). In their own words: Young peoples' vulnerabilities to being groomed and sexually abused online. *Psychology*, 5(10), 1185-1196.

Whittle, H., Hamilton-Giachritsis, C., Beech, A., & Collings, G. (2013). A review of online grooming: Characteristics and concerns. *Aggression and violent behavior*, 18(1), 62-70.

Wolak, J., & Finkelhor, D. (2016). *Sextortion: Findings from a survey of 1,631 victims*. New Hampshire: Crimes against Children Research Center.

Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K. (2004). Internet-initiated sex crimes against minors: Implications for prevention based on findings from a national study. *Journal of Adolescent Health*, 35(5), 11-20.

Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K. J. (2005). Child-pornography possessors arrested in internet-related crimes: findings from the National Juvenile Online Victimization Study. New Hampshire: Crimes against Children Research Center.

Wolak, J., Finkelhor, D., & Mitchell, K. J. (2009). Trends in arrests of "online predators". New Hampshire: Crimes against Children Research Center.

Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K., & Ybarra, M. (2010). Online "predators" and their victims: Myths, realities and implications for prevention and treatment. *Psychology of Violence*, 1(5), 13-35.

Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2003). Escaping or connecting? Characteristics of youth who form close online relationships. *Journal of Adolescence*, 26(1), 105-119.

Wolak, J., Mitchell, K. J., & Finkelhor, D. (2007). Unwanted and wanted exposure to online pornography in a national sample of youth internet users. *Pediatrics*, 119, 247-257.

Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(7), 1308-1316.

Ybarra, M. L., Mitchell, K., Finkelhor, D., & Wolak, J. (2007). Internet prevention messages: Are we targeting the right online behaviors? *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 161, 138-145.

Zweig, J. M., Dank, M., Yahner, J., & Lachman, P. (2013). The rate of cyber dating abuse among teens and how it relates to other forms of teen dating violence. *Journal of Youth and Adolescence*, 1-15.

Zych, I., Ortega-Ruiz, R., & Marín-López, I. (2016). Cyberbullying: A systematic review of research, its prevalence and assessment issues in Spanish studies. *Psicología Educativa*, 22(1), 5-18.

Depósito legal:
M-22786-2019

